

EUROPA ORIENTALIS 11 (2020)

Studia z dziejów Europy Wschodniej i państw bałtyckich

ISSN 2081-8742

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/EO.2020.003>

Jan Wiśniewski

(Wyższa Szkoła Kultury Społecznej
i Medialnej w Toruniu)

Reorganizacja i zmiany w strukturze wojsk czeskosłowackich w Rosji w okresie walk z bolszewikami na Syberii (luty–październik 1919 r.)*

Słowa kluczowe: Korpus Czeskosłowacki w Rosji; wojna domowa w Rosji; Syberia; armia czeskosłowacka; kolej transsyberyjska; Legion Czeskosłowacki

Keywords: Czechoslovak Legion in Russia; civil war in Russia; Siberia; Czechoslovak army; Trans-Siberian Railway; Czechoslovak Legion

Od momentu wystąpienia przeciwko bolszewikom w maju 1918 r. straty wojsk czeskosłowackich do 15 listopada 1918 r. wyniosły 8544 żołnierzy: 1068 zabitych (w tym 62 oficerów), 233 zmarłych od ran (w tym 3 oficerów), 3714 rannych (w tym 136 oficerów), 360 zaginionych (w tym 4 oficerów) i 3169 przewlekle chorych. Oceniając straty bojowe, trzeba stwierdzić, że były one niezbyt duże w stosunku do rozmiaru działań. Świadczyły po części o specyfice dotychczasowych walk, opartych w głównej mierze na działaniach manewrowych, oskrzydających czy też

* Praca powstała w wyniku realizacji projektu badawczego nr 2017/25/B/HS3/02877, finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki.

wręcz partyzanckich. Jednak czechosłowaccy legioniści byli potwornie zmęczeni toczącymi się długotrwałymi walkami oraz znużeni trudnymi warunkami bytowymi i szerzącymi się chorobami². Dodatkowo – wobec zakończenia Wielkiej Wojny – chcieli powrócić do domów i rodzin, których często nie widzieli nawet 5 lat. Nieufnie, a wręcz z narastającą wrogością podchodzili do zmian, jakie zaszły po przewrocie dokonany przez adm. Aleksandra Kołczaka na obszarach opanowanych do tej pory przez „białych” Rosjan. To powodowało, że coraz częściej zaczęło dochodzić do odmowy wykonywania rozkazów przez poszczególne oddziały czechosłowackie, a w niektórych formacjach zaczęły szerzyć się poglądy komunistyczne³. Szczególnie było to widoczne dla przybyłego w tym czasie na Syberię czechosłowackiego ministra wojny gen. bryg. Milana Rastislava Štefánika⁴. Po rozmowach z przedstawicielami władz rosyjskich oraz dowódcami alianckimi – w tym z formalnym naczelnym dowódcą sił alianckich w Rosji, a jednocześnie głównodowodzącym czechosłowackimi siłami w Rosji gen. dyw. Pierre’em-Maurice’em Janinem⁵ – wydał on rozkaz 15 stycznia 1919 r. o wycofaniu wojsk czechosłowackich z frontu, a tego samego dnia gen. mjr Jan Syrový zdał dowództwo nad siłami anty-

² J. Wiśniewski, *Żony czasu wojny. „Wojenne żony” w wojskach czechosłowackich i polskich na Syberii w latach 1918–1920*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 2011, nr 19, s. 55–80.

³ Vide: J. Kvasnička, *Československé légie v Rusku 1917–1920*, Bratislava 1963, s. 153–175; R. Sak, *Anabáze. Drama československých legionářů v Rusku (1914–1920)*, Praha 1995, s. 106–114; K. Pichlík, B. Klípa, J. Zabloudivová, *Českoslovenští legionáři (1914–1920)*, Praha 1996, s. 128–144.

⁴ Generał brygady Milan Rastislav Štefánik (stopień wojskowy z armii francuskiej) od 14 X 1918 r. aż do śmierci w maju 1919 r. pełnił funkcję ministra wojny (Minister vojny) w rządzie Karla Kramára. Oprócz Ministerstwa Wojny istniało również Ministerstwo Obrony Narodowej (Ministerstvo národní obrany), którym kierował Václav Klobáček. Ministerstwo kierowane przez Klobáčka było odpowiedzialne za organizację i szkolenie wojsk na obszarze powstającej Czechosłowacji, natomiast Ministerstwo Wojny za dowodzenie i organizację wojsk czechosłowackich (tzw. *československé legie*) w Rosji, we Włoszech i Francji.

⁵ Pierre-Thiébaud-Charles-Maurice Janin (1862–1946) – w latach 1916–1917 francuski attaché wojskowy w Rosji. Po rewolucji październikowej został w 1918 r. powołany przez marszałka Ferdinanda Focha na dowódcę sił interwencyjnych w Rosji i wysłany na Syberię. Do Omska przybył 16 XII 1918 r. Podlegał mu też Korpus Czechosłowacki i polska 5 Dywizja Strzelców (Syberyjska) oraz inne wojska narodowe: rumuńskie, łotewskie, karpatorskie i jugosłowiańskie. Starał się godzić często sprzeczne interesy „białych” Rosjan, wojsk interwencyjnych oraz formacji narodowych, ale nie był w stanie powstrzymać ofensywy bolszewików. Powrócił do Francji w 1920 r. Vide: M. Janin, *Ma mission en Sibirie. 1918–1920*, Paris 1933; J. Fidler, *Generálové legionáři*, Brno 1999.

bolszewickiego Frontu Zachodniego w ręce rosyjskie. Tak zakończyła się czechosłowacka obecność na froncie antybolszewickim⁶.

Rozpoczęło się wycofywanie oddziałów czechosłowackich z frontu, a jednocześnie dowództwo czechosłowackie przystąpiło do reorganizacji własnych sił. Rozkazem gen. Jana Syrovego z 1 lutego 1919 r. Korpus Czechosłowacki (*Československý sbor v Rusku*)⁷ został przekształcony w Wojsko Czechosłowackie w Rosji (*Československé vojsko na Rusi*)⁸. Tego samego dnia weszła również w życie nowa organizacja struktur dowódczych sił czechosłowackich. Według niej formalnym naczelnym dowódcą sił czechosłowackich w Rosji pozostał gen. Janin. Faktycznie jednak pełną kontrolę zachował nad nimi dowódca Wojsk Czechosłowackich

⁶ Istniały rozbieżności między przywódcami czechosłowackiego ruchu niepodległościowego odnośnie do dalszych działań legionów czechosłowackich. Premier Karel Kramář chciał dalszych, aktywnych działań przeciwko Sowietom, wspólnie z oddziałami adm. Aleksandra Kołczaka i wojskami alianckimi. Natomiast prezydent Tomáš Garrigue Masaryk i minister spraw zagranicznych Edvard Beneš byli temu przeciwni. *Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář*, Praha 2005, dok. nr 201, s. 315–319; *Чешско-Словацкий (Чехословацкий) корпус 1914–1920. Документы и материалы*, т. 2, *Чехословацкие легионы и Гражданская война в России 1918–1920 гг.*, ред. А. Н. Артизов, Москва 2018, dok. 346, 348, 349, s. 591–597.

⁷ Korpus Czechosłowacki (właśc. Korpus Czeskosłowacki lub Korpus Czecho-Słowacki) – formacja wojskowa utworzona w Rosji w czasie I wojny światowej z jeńców oraz dezertków narodowości czeskiej i słowackiej z Cesarsko-Królewskiej Armii Austro-Węgierskiej oraz – w mniejszym stopniu – z Czechów i Słowaków, mieszkających przed I wojną światową w Rosji. Pierwszą jednostkę czesko-słowacką sformowano już latem 1914 r. pod nazwą „Czeska Drużyna” (*Česká družina*). W 1916 r. sformowano zaś Brygadę Czeskosłowacką, a jesienią 1917 r. powstał już czterdziestotysięczny korpus w składzie dwóch dywizji piechoty. Po podpisaniu pokoju w Brześciu Litewskim w marcu 1918 r. Sowietci zgodzili się na ewakuację Korpusu przez Władywostok do Francji. Jednak wskutek prób jego rozbrojenia w maju 1918 r. Korpus wystąpił przeciwko Sowietom. Od maja do września 1918 r., wraz z tworzącymi się oddziałami „białogwardyjskimi”, Korpus Czechosłowacki opanował obszar od Wołgi po Ocean Spokojny. Po stratach zadanych mu przez Robotniczo-Chłopską Armię Czerwoną został zreorganizowany i skierowany do osłony Kolei Transsyberyjskiej. Podczas ewakuacji z Syberii walczył z siłami sowieckimi. W wyniku porozumienia z Kujtun, zawartego 7 II 1920 r., dowództwo czechosłowackie wydało w ręce Sowietów adm. Aleksandra Kołczaka, który wcześniej oddał się pod opiekę Korpusu, oraz tzw. złoty skarb Rosji. W zamian wojska czechosłowackie mogły swobodnie ewakuować się do Władywostoku. Do końca 1920 r. czechosłowaccy legionisi opuścili tereny dalekowschodniej Rosji drogą morską i dalej przez Europę Zachodnią dotarli do Czechosłowacji. Więcej na wspomniany temat w języku polskim np. J. Wiśniewski, *Od „Czeskiej Drużyny” do Korpusu Czechosłowackiego. Czesko-słowackie formacje wojskowe w Rosji w latach 1914–1916*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2014, R. XV (LVI), nr 4 (250), s. 25–50.

⁸ Praha, Archiv Ministerstva zahraničních věcí (dalej: AMZV), fond „Sibiřské archivy”, Archiv B. Pavlů, k. 9 (II). Rozkaz gen. J. Syrovego z 1 II 1919 r.

w Rosji gen. Jan Syrový⁹. Nadzorował on wszystkie kwestie dotyczące organizacji i przygotowania oddziałów czechosłowackich do działań militarnych, a także system szkolenia, kwestie uzbrojenia, wyekwipowania oraz – co najważniejsze – odpowiadał za działania zbrojne prowadzone przez wojska czechosłowackie w Rosji.

Do pomocy miał on Sztab Wojsk Czechosłowackich w Rosji (Štáb čs. vojská na Rusi), na czele którego stał szef sztabu ppłk Bohuslav Všetička¹⁰. Do jego kompetencji należało: przygotowywanie odpowiednich planów i rozkazów według instrukcji dowódcy Wojska Czechosłowackiego w Rosji, nadzór stanu własnych wojsk i kontrola nad nimi oraz nadzór nad zbieraniem informacji dotyczących przeciwnika. Pod jego komendą znajdowały się także jednostki niewchodzące w skład istniejących w tym czasie dywizji. Jego szef do pomocy miał rozbudowany sztab, który składał się z ośmiu wydziałów:

- 1) Wydziału Generała Kwatermistrza – ppłk Vojtěch Klecanda. Naczelnikowi tego wydziału podporządkowane były oddziały: operacyjny, wywiadowczy, kontrwywiadowczy, ogólny, topograficzny, informacyjny oraz szefostwa: autosłużby, awiacji, oddziałów wartowniczych, służby historyczno-archiwalnej, służby łączności i poczty polowej.
- 2) Wydziału Dyżurnego Generała – mjr Josef A. Eisenberger. Podzielony był on na pięć oddziałów: inspekcyjny, ewidencyjny, osobowy, gospodarczy i sądowy oraz jednostki dyspozycyjne szefostwa sztabu, mianowicie: kompanię wartowniczą i kompanię transportową.
- 3) Wydziału Inspektora Artylerii – mjr dr Rudolf Kroutil.
- 4) Wydziału Armijnego Inżyniera – mjr inż. František Havel.
- 5) Wydziału Organizacyjnego – kpt. Urbánek;

⁹ Jan Syrový (1888–1970) po wybuchu I wojny światowej wstąpił do Drużyny Czeskiej i został oficerem Korpusu Czechosłowackiego w Rosji. W latach 1918–1920 był dowódcą tego Korpusu. Kierował walkami na Uralu i Syberii. Po powrocie do kraju w 1920 r. wielokrotny minister obrony narodowej. Od 22 IX do 1 XII 1938 r. premier rządu, który m.in. 30 IX 1938 r. przyjął dyktat z Monachium. W dniach 5 X–30 XI 1938 r. sprawował funkcję konstytucyjnego prezydenta Republiki Czechosłowackiej. Vide: J. Fidler, *Generálové legionáři*, Brno 1999; J. Gebhart, J. Kuklík, *Druhá republika 1938–1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha–Litomyšl 2004.

¹⁰ Bohuslav Všetička (1893–1942) był oficerem artylerii. Podczas I wojny światowej służył w 4 Pułku Artylerii Armii Austro-Węgierskiej, a po dostaniu się w 1915 r. do niewoli rosyjskiej i wstąpieniu do oddziałów czechosłowackich służył najpierw w 2 Czechosłowackim Dywizjonie Artylerii, a później w 2 Brygadzie Artylerii.

- 6) Wydziału Zdrowia – płk dr Václav Hearing. Wydział ten składał się z trzech oddziałów: medycznego, lekarskiego i dentystycznego.
- 7) Wydziału Intendenta Armii – mjr Josef Vavroch.
- 8) Wydziału Weterynarii – płk Josef Lenfeld. Wydział składał się z dwóch oddziałów: weterynarii oraz remontów i ewidencji¹¹.

Dowódcy Wojska Czechosłowackiego w Rosji podlegało znajdujące się we Władywostoku Czechosłowackie Dowództwo Dalekiego Wschodu, kierowane przez gen. mjr. Stanislava Čečka¹². Szefem sztabu był zaś mjr Emanuel Moravec. Zakres działań tego ostatniego w stosunku do okresu sprzed 1 lutego 1919 r. został znacznie rozszerzony, gdyż oprócz wcześniejszych zadań, takich jak koordynacja dostaw zaopatrzenia dla armii czechosłowackiej na Syberii oraz dbanie o interesy czechosłowackie na Dalekim Wschodzie, gen. Čečkowi podporządkowano wszelkie instytucje wojskowe, a także składy, jednostki wartownicze i służby rozlokowane na wschód od Irkucka – w Mandżurii, na Zabajkalu i na rosyjskim Dalekim Wschodzie¹³. Pod jego rozkazy oddano również Intendenturę Tyłową Armii Czechosłowackiej¹⁴.

Rozszerzenie kompetencji gen. Syrovego oraz Sztabu Wojska Czechosłowackiego w Rosji wpłynęło na ograniczenie zadań stawianych przed Inspektorem Wojsk Czechosłowackich w Rosji, na czele którego stał gen. por. Vladimír Szokorow¹⁵. Szefem Sztabu Inspektoratu był natomiast

¹¹ Praha, Ústřední vojenský archiv – Vojenský historický archiv (dalej: ÚVA-VHA), Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku (MV-OvR), k. 52. Organizacja i struktura sztabu Wojsk Czechosłowackich w Rosji na mocy rozkazu z 1 II 1919 r.

¹² Stanislav Čeček (1886–1930) – latem 1918 r. komendant tzw. penzeńskiej grupy czechosłowackich wojsk, z którą przebił się do Wołgi i potem na wschód, aż za Ural. W latach 1919–1920 – komendant czechosłowackich wojsk na Dalekim Wschodzie (we Władywostoku). Powrócił do kraju w 1920 r. Potem studiował na Wyższej Szkole Wojennej w Paryżu (1921–1923). W latach 1923–1929 – naczelnik Wojskowej Kancelarii Prezydenta Republiki. Vide: M. Pleský, *Bratr generál – památce Stanislava Čečka*, Praha 1931; J. Fidler, *Na čele armády. Náčelníci Hlavního štábu branné moci 1919–1939*, Praha 2005.

¹³ ÚVA-VHA, MV-OvR, k. 52. Organizacja i struktura sztabu Wojsk Czechosłowackich w Rosji na mocy rozkazu z 1 II 1919 r.

¹⁴ Ibidem. Organizacja służby intendenty wojsk czechosłowackich w Rosji (brak daty).

¹⁵ Vladimír Szokorow (Владимир Николаевич Шокоров, 1868–1940) – generał armii rosyjskiej i czechosłowackiej. W 1914 r. – szef Sztabu 12 Dywizji Piechoty. Od 15 X 1917 r. do sierpnia 1918 r. – dowódca Korpusu Czechosłowackiego, następnie mianowany inspektorem Wojsk Czechosłowackich jako generał lejtnant. Po zakończeniu wojny domowej wyemigrował do Czechosłowacji, gdzie zajmował stanowisko generała do zadań specjalnych Ministerstwa Obrony Narodowej. Od 1925 r. – na emeryturze. Zmarł w Pradze w 1940 r. Vide: И. В. Купцов,

ppłk Vladimír Kulčický¹⁶. W gestii Inspektoratu pozostała utworzona 27 października 1918 r. Szkoła Oficerska Wojska Czechosłowackiego, której komendantem został ppłk Oleg Franczewicz Svátek¹⁷. Początkowo kształciła ona tylko kandydatów na oficerów piechoty. Jednak od lutego 1919 r. doszły jeszcze kursy dla podchorążych artylerii i jednostek technicznych¹⁸. Dnia 29 stycznia 1919 r. szkołę opuściło pierwszych 33 absolwentów¹⁹. Ponadto w zakresie obowiązku generała Szokorowa pozostały sprawy związane z nadzorem nad wszelkiego rodzaju szkołami i kursami funkcjonującymi w jednostkach i oddziałach czechosłowackich²⁰.

Wraz ze zmianami w strukturze najwyższych organów władz wojskowych miała zostać również przeprowadzona reorganizacja wojsk czechosłowackich. Jednak w trakcie prac nad ich nową strukturą doszło do sporu z gen. Janinem i kierowaną przez niego Francuską Misją Wojskową. Francuzi zaproponowali bowiem wprowadzenie w wojskach czechosłowackich struktury na wzór francuski, m.in. poprzez zmiany w organizacji dywizji czechosłowackich francuskiego systemu trójkowego oraz utworzenie z mających powstać w ten sposób czterech dywizji piechoty dwóch korpusów armijnych wzmocnionych artylerią, pułkami kawalerii oraz innymi formacjami²¹. Dowództwo czechosłowackie na czele z gen. Syrovým odrzuciło jednak tę propozycję, twierdząc, że proponowana struktura nie usprawni dowodzenia, a jedynie – poprzez powołanie kolejnych stanowisk i sztabów – przyczyni się do zwiększenia biurokracji i pomniejszenia kontroli naczelnego dowództwa nad poszczególnymi jednostkami. Jako przy-

A. М Буяков, В. Л. Юшко, *Белый генералитет на Востоке России в годы Гражданской войны. Биографический справочник*, Москва 2011, s. 615–616.

¹⁶ ÚVA-VHA, MV-OvR, k. 52. Organizacja i struktura sztabu Wojsk Czechosłowackich w Rosji na mocy rozkazu z 1 II 1919 r.

¹⁷ ÚVA-VHA, Odbočka Československé národní rady v Rusku-Vojenský odbor (dalej: OČSNR-VO), k. 43, č. 38287. Telegram ppłk. Medka do ppłk. Svátka z 30 X 1918 r.; F. Šteidler, *Československé hnutí na Rusi*, Praha 1922, s. 82.

¹⁸ ÚVA-VHA, MV-OvR, k. 52. Organizacja i struktura sztabu Wojsk Czechosłowackich w Rosji na mocy rozkazu z 1 II 1919 r.; ibidem, k. 78, č. 114. Referat płk. Klecandy z marca 1919 r.

¹⁹ Ibidem, k. 77, č. 2429. Pismo gen. Szokorowa do Administracji Wojskowej z 4 II 1919 r.

²⁰ Ibidem, k. 52. Organizacja i struktura sztabu Wojsk Czechosłowackich w Rosji na mocy rozkazu z 1 II 1919 r.

²¹ AMZV, Fond „Sibiřské archivy”, Archiv dr Pavlů, k. 9. Pismo gen. Janina do gen. Štefánika i Pavlů z 12 II 1919 r.

kład podano skutki funkcjonowania licznych sztabów i dowództw w „białej” armii Kołczaka.

Niechęć do wprowadzenia struktury organizacyjnej proponowanej przez Francuzów oprócz podanych stronie sojuszniczej oficjalnych powodów miała również inne przyczyny. Otóż gen. Syrový obawiał się przejęcia przez Francuską Misję Wojskową kontroli nad wojskami czechosłowackimi. Obawa ta była uzasadniona tym bardziej, że gen. Janin zamierzał obsadzić dowództwa mających powstać korpusów francuskimi dowódcami i oficerami sztabowymi²². Pomimo to na mocy rozkazu z 1 lutego 1919 r. istniejące do tej pory dwie duże dywizje zostały zreorganizowane i przekształcone w trzy dywizje piechoty. Natomiast jednostki, które nie weszły w skład dywizji, miały stanowić odwód dowództwa Wojska Czechosłowackiego w Rosji.

Zmiany miały dotyczyć również formacji artylerii wojsk czechosłowackich. Do tej pory, tj. do stycznia 1919 r., wchodzące w skład dwóch dywizji piechoty I i II Brygada Artylerii składały się ze sztabu, 2 dywizjonów artylerii (I Dywizjon obejmował 1, 2 i 3 baterię, a II Dywizjon baterię 4, 5 i 6), dywizjonu parkowego (1 i 2 park) oraz z tyłów²³. W listopadzie 1917 r. na Ukrainie, gdzie został rozlokowany Korpus Czechosłowacki, zostały one zorganizowane podobnie jak pozostałe jednostki artylerii rosyjskiej. Organizację I Brygady Artylerii rozpoczęto 21 (8) listopada 1917 r. w Miropolu, natomiast do tworzenia II Brygady Artylerii przystąpiono 26 (13) listopada 1917 r. w Ostrołuczach²⁴. Wobec reorganizacji wojsk czechosłowackich przyjęto też nową strukturę artylerii, rozformowując dotychczasowe sztaby brygad artylerii, a poszczególne dywizjony i pododdziały weszły w skład nowo tworzonych pułków artylerii reorganizowanych dywizji czechosłowackich.

„Nowe” dywizje piechoty składały się ze sztabu²⁵, 4 pułków strzelców, pułku artylerii lekkiej, dywizjonu artylerii ciężkiej, artyleryjskiego dywi-

²² ÚVA-VHA, Vojenská správa na Sibiři, k. 5, č. E. Pismo gen. Syrovego do Pavlů z 2 III 1919 r.

²³ ÚVA-VHA, Čs. legie v Rusku (maszynopis – intwentarz archiwalny), s. 162–163.

²⁴ ÚVA-VHA, 1. čs. střelecká divize Husitská, k. 1. Rozkaz plk. Mamontowa z 21 (8) XI 1917 r.; ÚVA-VHA, OČSNR-VO, k. 39, č. 24499. Kopia pisma gen. Červinky do Wydziału Wojskowego z 30 (17) XI 1917 r.

²⁵ Na czele sztabu dywizji stał szef sztabu. Sztab dywizji składał się z oddziałów: 1) operacyjnego; 2) wywiadowczego; 3) organizacyjnego; 4) gospodarczego. Podlegały mu wszystkie

zjonu amunicyjnego, kompanii technicznej (powstały one z przekształcenia wcześniejszych kompanii inżynierskich), służb łączności i intendentury, szpitala dywizyjnego, składu medycznego, sądu dywizyjnego oraz szpitala weterynaryjnego²⁶. Szczególnie formacje artylerii miały być zreorganizowane w następujący sposób:

- Pułk artylerii lekkiej miał składać się ze sztabu, 4 baterii artylerii po 4 działa lekkie i 2 karabiny maszynowe z obsługą, sekcji telefonicznej, plutonu zwiadu artyleryjskiego, plutonu żandarmerii, orkiestry i służb. Pułk miał liczyć 45 oficerów oraz 980 podoficerów i szeregowców. Początkowo w czechosłowackim dowództwie istniały plany powiększenia pułku o kolejne dwie baterie, lecz nie zostały one urzeczywistnione²⁷.
- W skład dywizjonu artylerii ciężkiej miał wejść sztab, 3 baterie artylerii ciężkiej po 2 działa (docelowo w każdej baterii miały być 4 działa) i 2 karabiny maszynowe, sekcja telefoniczna, pluton zwiadu artyleryjskiego oraz służby. Dywizjon miał liczyć 18 oficerów oraz 378 podoficerów i szeregowców²⁸.
- Artyleryjski dywizjon amunicyjny miał zajmować się dostarczaniem amunicji nie tylko dla jednostek artylerii, lecz również dla formacji piechoty²⁹. Składać się miał ze sztabu, 3 parków amunicyjnych wyposażonych w 70 wózków dwukołowych do przewozu amunicji artyleryjskiej i 70 wózków dwukołowych do przewozu amunicji strzeleckiej³⁰.

służby dywizyjne, kompania wartownicza i sekcja historyczna dywizji. Vide: ÚVA-VHA, Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku, k. 50. Skład i organizacja dywizji piechoty według nowego etatu (brak daty).

²⁶ Ibidem, k. 50. Skład i organizacja dywizji piechoty według nowego etatu obowiązującego od 1 II 1919 r.

²⁷ Ibidem, k. 50. Organizacja pułku artylerii lekkiej według nowego etatu (brak daty).

²⁸ Ibidem. Organizacja dywizjonu artylerii ciężkiej według nowego etatu (brak daty).

²⁹ Było to rozwiązanie wzorowane na dawnej Armii Rosyjskiej, gdzie artyleria i jej służby zobowiązane były do zaopatrywania całej armii w amunicję. Autor artykułu dziękuje prof. Aleksandrowi Smolińskiemu z Instytutu Historii i Archiwistyki UMK w Toruniu za cenne uwagi dotyczące rosyjskiego uzbrojenia artyleryjskiego wojsk czechosłowackich na Syberii.

³⁰ ÚVA-VHA, Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku, k. 50. Organizacja artyleryjskiego dywizjonu amunicyjnego według nowego etatu (brak daty).

Dodatkowo w skład każdego pułku strzelców miał wejść oddział artylerii liczący 2 działa mniejszych kalibrów.

Też samego dnia, 1 lutego 1919 r., gen. Štefánik wydał również rozporządzenie mające ujednoczyć stopnie wojskowe obowiązujące w wojskach czechosłowackich przebywających w Rosji³¹.

Oprócz nowego podziału dywizyjnego na początku lutego 1919 r. ustalono również nowe etaty dla istniejących do tej pory pułków i oddziałów wojsk czechosłowackich³². W skład 1 Husyckiej Dywizji Strzelców (1. Husitská střelecká divize) weszły 4 „stare” pułki strzelców, mianowicie:

³¹ Hierarchia stopni wojskowych wprowadzona przez gen. Štefánika wyglądała w sposób następujący: *voják* (szeregowy), *svobodník* (starszy szeregowy), *desátník* (kapral), *četár* (plutonowy), *šikovatel* (sierżant), *podporučík* (podporucznik), *poručík* (porucznik), *kapitán* (kapitan), *major* (major), *podplukovník* (podpułkownik), *plukovník* (pułkownik), *general brigády* (generał brygady), *general divize* (generał dywizji), *general armády* (generał armii). Vide: AMZV, Fond „Sibiřské archivy”, Archiv B. Pavlů, k. 9. Rozporządzenie gen. Štefánika z 1 II 1919 r. Ponadto oprócz podanych powyżej stopni nieoficjalnie funkcjonował również stopień chorążego (*praporčík*). Także w praktyce zamiast przewidzianych stopni generalskich, takich jak generał brygady i generał dywizji – czyli pochodzących z armii francuskiej, używano nazw stopni generalskich wzorowanych na armii rosyjskiej bądź austro-węgierskiej, czyli odpowiednio: generał major i generał porucznik. Natomiast stopnia generał armii do końca pobytu armii czechosłowackiej na Syberii nie otrzymał żaden z czechosłowackich dowódców.

³² Według nowych etatów pułk strzelców miał składać się ze sztabu, 3 batalionów piechoty, każdy po 4 kompanie strzelców i kompanii karabinów maszynowych, z kompanii rozpoznawczej, plutonu dział piechoty (2 działa), plutonu saperów, plutonu telefonicznego, plutonu żandarmerii oraz orkiestry i służb. W każdym pułku miała istnieć także szkoła podoficerska piechoty. Tak zorganizowany pułk powinien liczyć 109 oficerów, 3348 podoficerów i szeregowców oraz 493 konie. W skład czechosłowackiego pułku wchodził często ponadetatowy pociąg (lub pociągi) uzbrojony. Vide: ÚVA-VHA, Ministerstvo vojenství – oddelení v Rusku, k. 52. Stan liczebny pułku strzelców według etatu na dzień 1 II 1919 r. Natomiast dywizyjna kompania techniczna miała za zadanie zabezpieczać działania poszczególnych oddziałów dywizji w zakresie transportu kolejowego, tj. uczestniczyć w odbudowie i budowie linii kolejowych, mostów i stacji kolejowych, a także w niszczeniu tych obiektów. W kompanii szkolono także załogi do obsługi parowozów, dyżurnych ruchu oraz zawiadowców i telegrafistów. Ponadto do jej zadań należała też naprawa sprzętu wojskowego poszczególnych jednostek dywizyjnych oraz remonty parowozów i wagonów przydzielonych do dywizji. Oprócz tych działań na korzyść dywizji, w skład której wchodziła, miała ona wykonywać również zadania typowo saperskie. Każda z kompanii technicznych składała się z 2 półkompanii po 2 plutony. W ich skład wchodziły również 2–3 składy pociągów. Vide: ibidem, k. 50. Organizacja kompanii technicznej według nowego etatu (brak daty). Służba łączności dywizji miała składać się z oddziału: telefonicznego, telegraficznego i samochodowego. Vide: ÚVA-VHA, Čs. legie v Rusku (maszynopis – inwentarz archiwalny), s. 325–326. Na czele intendencji w dywizji stał dywizyjny intendent (*divizní intendant*), któremu podlegały składy dywizyjne, kancelaria, komisja zakupów oraz kompania wartownicza i kompania robocza. Vide: ibidem, s. 326.

- 1 Czechosłowacki Pułk Strzelców Mistra Jana Husi³³ (1. československý střelecký pluk „Mistra Jana Husi”),
- 2 Czechosłowacki Pułk Strzelców Jiříha z Poděbrad (2. československý střelecký pluk „Jiřího z Poděbrad”),
- 3 Czechosłowacki Pułk Strzelców Jana Žižki z Trocnova (3. československý střelecký pluk „Jana Žižky z Trocnova”),
- 4 Czechosłowacki Pułk Strzelców Prokopa Velikého (4. československý střelecký pluk „Prokopa Velikého”)³⁴.

Natomiast z przekształcenia I Brygady Artylerii powstał 1 Pułk Artylerii Lekkiej Jana Žižki z Trocnova (1. lehký dělostřelecký pluk „Jana Žižky z Trocnova”)³⁵, 1 Dywizjon Artylerii Ciężkiej (1. těžký dělostřelecký division) oraz 1 Artyleryjski Dywizjon Amunicyjny (1. muniční dělostřelecký division). Wymienione powyżej formacje artylerii podporządkowano nowo powstałemu sztabowi artylerii 1 Husyckiej Dywizji Strzelców. W skład dywizji weszły także inne pododdziały – zgodnie z obowiązującym etatem³⁶. Zakończenie reorganizacji tej dywizji nastąpiło dopiero pod koniec maja 1919 r.³⁷ Jej dowódcą pozostał płk Karel Voženílek³⁸, szefem sztabu mianowano ppłk Miloša Žáka. Szefem sztabu artylerii natomiast został początkowo ppłk Vaclav Spolatbok, a od maja 1919 r. mjr inż. dr Václav Příkryl³⁹.

³³ Wszystkie pułki strzelców wojsk czechosłowackich miały wyróżniającą nazwę „czechosłowacki” – *československý*.

³⁴ Vide: F. Langer, *Pamětní kniha 1. střeleckého pluku Jana Husi*, Praha 1920; *Kronika 2. československého pěšího pluku Jiřího z Poděbrad 1916–1920*, Praha 1926; *Kronika 3. střeleckého pluku Jana Žižky z Trocnova*, Praha 1927; M. Pleský, *Dějiny 4. střeleckého pluku Prokopa Velikého 1917–1920*, Praha 1927.

³⁵ Vide: K. Kavena, *Dějiny dělostřeleckého pluku 1 Jana Žižky z Trocnova v ruské revoluci a ve vlasti*, Praha 1937.

³⁶ ÚVA-VHA, Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku, k. 50. Organizacja i obsada stanowisk dowódczych w 1 Husyckiej Dywizji Strzelców na dzień 30 V 1919 r.

³⁷ Ibidem, k. 79, č. 3479. Raport ppłk. Všetického do gen. Syrovego z 12 VI 1919 r.

³⁸ Karel Voženílek (1883–1943) – od 1914 r. służył w Czeskiej Drużynie. W 1918 r. objął dowództwo 1 Pułku Strzelców, a później 1 Dywizji. Po powrocie do ojczyzny w 1920 r. awansował na stopień generała brygady i został dowódcą dywizji piechoty, a później objął wysokie funkcje w czechosłowackim Ministerstwie Obrony Narodowej. F. Emmert, *Českoslovenští legionáři za první světové války*, 1. vyd. Praha 2014.

³⁹ ÚVA-VHA, Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku, k. 50. Organizacja i obsada stanowisk dowódczych w 1 Husyckiej Dywizji Strzelców na dzień 30 V 1919 r.; AMZV, Fond „Sibírské archívy”, Archiv B. Pavlů, k. 1. Raport przedstawiciela władz czechosłowackich w Irkucku do dr. Kžířka z 4 IV 1919 r.

Pozostałe dwie dywizje rozpoczęto tworzyć w Jekatierynburgu. W skład 2 Słowiańskiej Dywizji Strzelców (2 Slovanská střelecká divize) weszły – podobnie zresztą jak w przypadku poprzednio omówionej dywizji – również „stare” pułki legionowe, mianowicie:

- 5 Czechosłowacki Pułk Strzelców „Pražský” T. G. Masaryka (5. československý střelecký pluk „Pražský” T. G. Masaryka),
- 6 Czechosłowacki Pułk Strzelców „Hanácký” (6. československý střelecký pluk „Hanácký”),
- 7 Czechosłowacki Pułk Strzelców „Tatranský” (7. československý střelecký pluk „Tatranský”),
- 8 Czechosłowacki Pułki Strzelców „Slezský” (8. československý střelecký pluk „Slezský”)⁴⁰.

Zaś z II Brygady Artylerii wydzielono 5 baterii, z których w kwietniu i maju 1919 r. rozpoczęto organizację 2 Pułku Artylerii Lekkiej (2. dělostřelecký pluk)⁴¹, 2 Dywizjonu Artylerii Ciężkiej (2. těžký dělostřelecký division) i 2 Artyleryjskiego Dywizjonu Amunicyjnego (2. muniční dělostřelecký division). Zakończenie ich formowania miało miejsce dopiero pod koniec czerwca 1919 r.⁴² W skład dywizji weszły również pozostałe pododdziały etatowe.

Dowódcą dywizji nadal pozostał płk Ludvík Krejčí⁴³. Był to oficer, który w szeregi wojsk czechosłowackich wstąpił w lipcu 1917 r. Do tego czasu walczył w szeregach armii austro-węgierskiej jako dowódca kompanii piechoty, gdzie odznaczył się męstwem, za co został nagrodzony kilkoma

⁴⁰ Vide: 5. československý střelecký pluk „Pražský” T. G. Masaryka v boji za svobodu vlasti 1917–1920, uspořádali Karel Kříž a Otakar Vaněk, Praha 1934; A. Kubiček, *Hanáci v revoluci, Kronika 6. čsl. střeleckého pluku Hanáckého*, Olomouc 1928; V. Ivičič, *Tatraci. Dějiny 7. střeleckého tatranského pluku od jeho založení do návratu do vlasti*, Praha 1924.

⁴¹ Vide: *Dělostřelecký pluk 6 „Irkutský”, K 20. výročí boje u Irkutsku, Sborník prací, redigoval plk. děl. Jan Pelikán a npor. děl. Rudolf Hrdlička*, Znojmo 1938.

⁴² ÚVA-VHA, Ministerstvo vojenství – oddelení v Rusku, k. 79, č. 3481. Raport ppłk Všetíčki do gen. Syrovego z 14 VII 1919 r. Pierwszy rozkaz dowódcy 2 Czechosłowackiego Pułku Artylerii Lekkiej został wydany 24 IV, a 2 Czechosłowackiego Dywizjonu Artylerii Ciężkiej 11 V 1919 r.

⁴³ Ludvík Krejčí (1890–1972) – czechosłowacki wojskowy, oficer Korpusu Czechosłowackiego w Rosji, generał armii Wojska Czechosłowackiego i szef jego Sztabu Generalnego w latach 1933–1939. Podczas II wojny światowej więziony obozu koncentracyjnego Theresienstadt. L. Krejčí, *Já se generálem nenarodil: Z písemnosti hlavního velitele čs. armády nejen o roce 1938*, Příprava vydání M. Žizková, P. Šrámek. 1. vyd., Praha 2018; M. Fryšček, *Ludvík Krejčí – tuřanský generál*, Brno 1999.

odznaczeniami. W październiku 1917 r. mianowano go zastępcą dowódcy I Batalionu 6 Pułku Strzelców, a w marcu 1918 r. dowódcą III Batalionu tego pułku. Podczas wystąpienia przeciwko Sowiecom dowodził częścią 6 Czechosłowackiego Pułku Strzelców. Szczególnie wyróżnił się podczas walk na tzw. froncie kungurskim. Dzięki analitycznemu myśleniu i zdolnościom dowódczym otrzymał awans na podpułkownika i dowódcę swego macierzystego pułku. Po odejściu gen. Radoli Gajdy⁴⁴ z Korpusu Czechosłowackiego powierzono mu dowództwo 2 Słowiańskiej Dywizji Strzelców, którą dowodził aż do wiosny 1920 r.⁴⁵ Szefem sztabu dywizji został ppłk Járomíl Birula, a szefem sztabu dowództwa artylerii mjr Vojta Holeček⁴⁶.

Tworzenie 3 Dywizji Strzelców (3 střelecká divize) przebiegało z największymi problemami. W skład dywizji weszły bowiem niedawno zorganizowane:

- 9 Czechosłowacki Pułk Strzelców Karla Havlíčka Borovského (9. československý střelecký pluk „Karla Havlíčka Borovského”);
- 10 Czechosłowacki Pułk Strzelców Jana Sladkého Koziny (10. československý střelecký pluk „Jana Sladkého Koziny”).

Oba wspomniane pułki powstały latem 1918 r. z przekształcenia pułków zapasowych. Zorganizowano także dwa nowe, a mianowicie:

- 11 Czechosłowacki Pułk Strzelców Františka Palackého (11. československý střelecký pluk „Františka Palackého”);
- 12 Czechosłowacki Pułk Strzelców Milana Rastislava Štefánika (12. československý střelecký pluk „Milana Rastislava Štefánika”)⁴⁷.

Pozostałe jednostki dywizji tworzone były z wydzielonych pododdziałów przekazanych jej z 2 Słowiańskiej Dywizji Strzelców. Szczególne problemy stwarzała organizacja jednostek artylerii oraz służb tyłowych. Organizacja sztabu dywizji zakończyła się pod koniec lutego 1919 r. Natomiast pozostałe jednostki 3 Dywizji Strzelców organizowały się jeszcze w końcu

⁴⁴ Radola Gajda (właśc. Rudolf Geidl, ur. 14 II 1892 w Kotorze w Czarnogórze, zm. 15 IV 1948 r. w Pradze) był czechosłowackim dowódcą wojskowym i politykiem.

⁴⁵ J. Fidler, *Generálové legionáři*, s. 155–157.

⁴⁶ ÚVA-VHA, Ministerstvo vojenství – oddelení v Rusku, k. 52. Organizacja i obsada personalna wojsk czechosłowackich w Rosji w latach 1919–1920.

⁴⁷ Vide: F. Šteidl, *Pěší pluk 9. Karla Havlíčka Borovského, Legionářské údobí plukovních dějin 1915–1920*, Praha 1937; F. Pražský, *Dějiny pěšího pluku 10. Jana Sladkého Koziny*, Brno 1927; V. Prášek, *Pěší pluk 11 Františka Palackého*, Praha 1938; V. Prášek *Historie 12. čs. střeleckého pluku „M.R.Štefánika”*, Praha 1938.

lipca 1919 r. Przede wszystkim dotyczyło to artylerii, a więc 3 Pułku Artylerii Lekkiej (3. lehký dělostřelecký pluk), 3 Dywizjonu Artylerii Ciężkiej (3. těžký dělostřelecký division) i 3 Artyleryjskiego Dywizjonu Amunicyjnego (3. muniční dělostřelecký division)⁴⁸.

Dowódcą 3 Dywizji Strzelców mianowano ppk Lva Prchalę⁴⁹. Jak pokazały późniejsze wydarzenia, wybór tego oficera na dowódcę dywizji był bardzo trafny. Prchala rozpoczął służbę wojskową na frontach I wojny światowej jako chorąży i dowódca plutonu w austro-węgierskim 13 Pułku Piechoty. Do czerwca 1916 r., kiedy dostał się do rosyjskiej niewoli, doszedł do stopnia porucznika (*Oberleutnant*) i stanowiska dowódcy kompanii karabinów maszynowych w swym macierzystym regimencie. Po wstąpieniu do legii w randze sztabskapitana został dowódcą kompanii karabinów maszynowych w 8 Czechosłowackim Pułku Strzelców. Dzięki swojej postawie podczas walk na Dalekim Wschodzie oraz na Syberii szybko awansował, dochodząc do stopnia podpułkownika i dowódcy tego pułku. Dowodząc nim pod Kungurem oraz Jekaterynburgiem dał się poznać jako świetny dowódca⁵⁰. Poza tym dzięki swojej energii uczynił z 3 Dywizji Strzelców sprawnie działającą jednostkę bojową. Jej szefem sztabu mianowano mjr. Lva Kvapila, natomiast artylerią miał dowodzić mjr Z. Novák⁵¹.

Pozostałe jednostki dotychczasowego Korpusu Czechosłowackiego, które nie weszły w skład tak zreorganizowanych dywizji, zostały podporządkowane bezpośrednio szefowi Sztabu Wojska Czechosłowackiego w Rosji. Dotyczyło to dwóch istniejących do tej pory pułków jazdy – 1 Pułku Kawalerii Jana Jiskry z Brandýsa (1. jízdní pluk „Jana Jiskry z Brandýsa”) i 2 Pułku Kawalerii „Sibiřský” (2. jízdní pluk „Sibiřský”)⁵². Poza

⁴⁸ ÚVA-VHA, Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku, k. 79, č. 3481. Raport ppłk. V. Všetického do gen. J. Syrovego z 14 VII 1919 r.

⁴⁹ Lev Prchala (1892–1963) – czechosłowacki wojskowy, w okresie międzywojennym dowódca dywizji okręgu wojskowego, a w 1938 r. 4 Armii. Dowódca Legionu Czechów i Słowaków w Polsce podczas wojny obronnej 1939 r., działacz emigracyjny. Późniejszy generał armii wojsk czechosłowackich urodził się w polskiej Ostrawie w rodzinie czesko-polskiej. Mówił dość dobrze po polsku i zawsze miał pewien sentyment dla Polaków.

⁵⁰ J. Fidler, *Generálové legionáři*, s. 236–237.

⁵¹ ÚVA-VHA, Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku, k. 52. Organizacja i obsada personalna wojsk czechosłowackich w Rosji w latach 1919–1920.

⁵² Na mocy rozkazu Dowództwa Wojska Czechosłowackiego w Rosji (ČVnR) ustalono również dla nich nowe etaty. Pułki miały składać się z 2 dywizjonów po 2 szwadrony jazdy

tym Naczelnemu Dowództwu Legionu podporządkowano także 1 Batalion Szturmowy (1 Úderný prapor)⁵³, pociągi pancerne „Orlík”⁵⁴ i nowo wybudowany „Úderník”⁵⁵ oraz 1 Konną Baterię Artylerii Kulikowskiego (1. jízdní baterie Kulikovského)⁵⁶. Wsparcie jednostkom liniowym zapewnić miał powstały pod koniec maja 1919 r. – poprzez połączenie istniejących do tej pory formacji lotniczych 1 i 2 Dywizji Strzelców – Oddział Lotniczy Czechosłowackiego Wojska w Rosji (Letecký oddíl čs. vojska na Rusi)⁵⁷.

(w szwadronie 5 oficerów oraz 163 podoficerów i szeregowców), szwadronu karabinów maszynowych (4 sekcje po 2 karabiny maszynowe), oddziału łączności, oddziału artylerii pułkowej (2 działa), szwadronu zapasowego oraz służb tyłowych. Tak zorganizowany pułk jazdy miał liczyć 50 oficerów oraz 1017 podoficerów i szeregowców oraz posiadać 1028 koni. Vide: ibidem, k. 50. Skład i organizacja pułku jazdy według nowego etatu (brak daty); ibidem, k. 52. Stan liczebny pułku jazdy według etatu na dzień 1 II 1919 r. Do końca pobytu nie udało się wypełnić zakładanych etatów: V. Prášek, *1. Jízdní Pluk „Jana Jiskry Z Brandýsa”*. *Vojenské zátíši dragounského pluku 1. Jana Jiskry z Brandýsa*, Praha 1938.

⁵³ Od lutego 1919 r. wprowadzono również nowy etat dla batalionu szturmowego. Miał on składać się z 4 kompanii piechoty, z których każda miała mieć po 4 plutony „szturmowców”, i plutonu ciężkich karabinów maszynowych (8 ckm). Batalion powinien liczyć 1076 żołnierzy – vide: ibidem, k. 84. Skład i organizacja batalionu szturmowego według etatu z 1 II 1919 r. Vide: *Úderný prapor. Kronika prvního úderného praporu „sibiřských legii”*, sestavil V. Jindřich, Praha 1930.

⁵⁴ Początkowo pociąg ten uzbrojony był w 2 szybkostrzelne działa 57 mm. Po wyczerpaniu amunicji przebrojono go w działa 76,2 mm.

⁵⁵ W dokumentach archiwalnych wobec „Ochotnika” (tak można bowiem tłumaczyć na język polski nazwę „Úderník”) stosowano również inne oznaczenie, mianowicie: pociąg pancerny nr 2. Pojazd ten został zbudowany w warsztatach kolejowych kontrolowanych przez Czechosłowaków w Omsku i Ufie. Składał się z lekko opancerzonej lokomotywy, 2 wagonów desantowych, 2 wagonów artyleryjskich, wagonu sztabowego i wagonu karabinów maszynowych. Ponadto w gestii dowódcy pociągu był także skład techniczno-zaopatrzeniowy. Na uzbrojeniu pociągu były 4 działa i 10 ciężkich karabinów maszynowych. W porównaniu do „Orlíka” był on słabiej opancerzony i miał działa umieszczone w improwizowanych stanowiskach artyleryjskich („Orlík” artylerię miał w wieżach i specjalnych kazamatach) oraz ogólnie mniejszą liczbę uzbrojenia, a co za tym idzie także mniejszą załogę. Oprócz tych pociągów pancernych na uzbrojeniu wojsk czechosłowackich w Rosji znalazło się też sporo pociągów uzbrojonych. Niemal każdy pułk strzelców posiadał taki skład. Do najslabiej uzbrojonych należał, stosunkowo dobrze uzbrojony (2 działa, 6 karabinów maszynowych), skład 5 Pułku Strzelców o wymownej nazwie „Praha”. Vide: AMZV, Fond „Sibiřské archivy”, Archiv Girsy, č. 25. Skład osobowy i uzbrojenia wojsk czechosłowackich w Rosji z dnia 15 XI 1919 r.

⁵⁶ 1 Konna Bateria Artylerii Kulikowskiego według etatu miała mieć na wyposażeniu 4 armaty polowe 76,2 mm i 2 karabiny maszynowe. Vide: ÚVA-VHA, Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku, k. 52. Stan liczebny konnej baterii artylerii według etatu na dzień 1 II 1919 r.

⁵⁷ Ibidem, k. 52. Organizacja oddziału lotniczego (brak daty); I. Urminský, *Letecké síly československých legií v Rusku 1918–1920*, „Historie a vojenství” 1995, č. 4, s. 41–45. Oddział

Uzupełnienia personalne dla wszystkich oddziałów liniowych miały pochodzić z powstałej 17 kwietnia 1919 r. Rezerwowej Kompanii Uzupełnień (záložní doplňovací rota). Była to formacja, która została stworzona po likwidacji 1 Czeskosłowackiego Pułku Zapasowego⁵⁸. Utworzona wówczas kompania miała prowadzić tylko wstępne przeszkolenie wojskowe dla nowo zaciągniętych rekrutów. Kontynuowano je w oddziałach, do których kierowano żołnierzy, ze szczególnym uwzględnieniem wymaganych specjalności. Do kompanii trafiali również rekonwalescenci, którzy po pobycie w szpitalach nie byli jeszcze w pełni sprawni. Służyli oni w tzw. plutonach nieregularnych (*čety neřadové*)⁵⁹.

Wraz z przejęciem zadań osłonowych na magistrali transsyberyjskiej oraz wzrostem niebezpieczeństwa związanego z atakami partyzantów bolszewickich, którzy liczniej operowali na Syberii i rosyjskim Dalekim Wschodzie, nieodzowne stało się powołanie formacji mającej za zadanie osłonę i ochronę najważniejszych instytucji władz czechosłowackich w czasie różnego rodzaju przejazdów oraz pełnienie straży w miejscach kwaterunku i postoju oddziałów. W tym celu powołano całkowicie nową jednostkę, która weszła w skład Wojska Czechosłowackiego w Rosji – Batalion Wartowniczy (Strávní prapor). Powstał on na mocy rozkazu z 10 lutego 1919 r.⁶⁰ i w ciągu kilku miesięcy został znacznie rozbudowany do stanu blisko 1500 żołnierzy. W jego skład wchodziło kilka pododdziałów, m.in. stacjonująca w Irkucku Kompania Reprezentacyjna Wojska Czechosłowackiego w Rosji, kompania wartownicza gen. Janina, kompania wartownicza w Omsku (siedziby władz czechosłowackich), załoga pociągu Bohdana Pavlů oraz kompanie wartownicze w miejscach przebywania przedstawicieli władz czechosłowackich na Syberii i na rosyjskim Dalekim Wschodzie, mianowicie w Czelabińsku, Nowonikołajewsku, Harbinie i Władywostoku⁶¹.

powstał 31 V 1919 r. w Omsku z połączenia oddziałów lotniczych 1 i 2 Dywizji Strzelców. Według planów miał mieć 26 samolotów. W rzeczywistości jednak ich liczba nie przekroczyła 9–10 sztuk. W oddziale działała też szkoła lotnicza. Piloci szkolili się tam pod okiem instruktorów francuskich lub doświadczonych pilotów czechosłowackich.

⁵⁸ F. Šteidler, op. cit., s. 95.

⁵⁹ ÚVA-VHA, Ministerstvo vojenství – oddelení v Rusku, k. 52. Organizacja kompanii zapasowej i uzupełnień (brak daty).

⁶⁰ Ibidem. Organizacja batalionu wartowniczego (brak daty); F. Šteidler, op. cit., s. 95.

⁶¹ ÚVA-VHA, Ministerstvo vojenství – oddelení v Rusku, k. 84. Organizacja i stany liczebne oddziałów czechosłowackich na dzień 1 IX 1918 r.

Żołnierze batalionu mieli współdziałać z utworzoną tym samym rozkazem Żandarmerią Wojskową⁶².

Na mocy rozkazu z 1 lutego 1919 r. czechosłowacka służba łączności została podporządkowana Wydziałowi Generała Kwatermistrza. Po tej dacie niewiele zmieniło się w jej wewnętrznej organizacji. Istniejące do tej pory Kompania Telegraficzna i Kompania Radiotelegraficzna zostały jednak znacznie rozbudowane. Miały zabezpieczyć łączność między jednostkami legionowymi oraz sztabami i różnymi instytucjami władz czechosłowackich⁶³. Szczególnie powiększono Kompanię Telegraficzną. W jej skład wchodziły 22 stacje rozrzucone na całej długości magistrali transsyberyjskiej, od Władywostoku po Czelabińsk i Jekaterynburg, 4 oddziały przy centrach decyzyjnych czechosłowackich władz i instytucji wojskowych oraz Szkoła Telegraficzna⁶⁴. Kompania Radiotelegraficzna składała się z 4 stacji radiotelegraficznych, których poszczególne sekcje umiejscowione były przy Sztapie Wojska Czechosłowackiego w Rosji, sztabach dywizji, Oddziale Ministerstwa Wojny i przy Sztapie Dowództwa Czechosłowackiego na Dalekiego Wschodzie⁶⁵.

Pewnym uzupełnieniem czechosłowackich wojsk łączności była Poczta Polowa (Polní pošta). Jej naczelnikiem był Antonín Novotný. Była to najlepiej zorganizowana i najbardziej rozbudowana służba tego typu na Syberii. Obsługiwała nie tylko Legion Czechosłowacki, lecz także wszystkie pozostałe formacje narodowe obecne na Syberii, poczynając od Francuzów i Amerykanów, a kończąc na Polakach i Serbach. Swoją pracę rozpoczęła 17 września 1918 r. wyprawieniem wagonu pocztowego z Czelabińska do Władywostoku. W maju 1919 r. została rozbudowana do 46 urzędów pocztowych, którym podlegało 196 ekspozytur i stacji pocztowych oraz parędziesiąt wagonów pocztowych⁶⁶.

⁶² Ibidem, k. 52. Organizacja batalionu wartowniczego (brak daty); F. Šteidler, op. cit., s. 95.

⁶³ ÚVA-VHA, Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku, k. 52. Raport z 31 XII 1919 r. dotyczący czynności służby łączności Wojsk Czechosłowackich w Rosji; F. Šteidler, op. cit., s. 81.

⁶⁴ ÚVA-VHA, Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku, k. 52. Raport z 31 XII 1919 r. dotyczący czynności służby łączności Wojsk Czechosłowackich w Rosji; ibidem. Organizacja kompanii telegraficznej (brak daty).

⁶⁵ ÚVA-VHA, Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku, k. 52. Organizacja kompanii radiotelegraficznej (brak daty).

⁶⁶ J. Juza, *Čs. legionáři okresu Rychnov nad Kněžnou 1914–1921*, Rychnov nad Kněžnou 1998, s. 211.

Dzięki posiadaniu tak dobrze rozbudowanej sieci łączności oraz poczty (oczywiście jak na warunki rosyjskie) Czechosłowacy nie tylko mogli w miarę sprawnie przysyłać własne informacje, lecz również kontrolować przepływ wiadomości i rozkazów swoich sojuszników, a nawet Rosjan. Dzięki temu byli dość dobrze poinformowani o sytuacji politycznej, w efekcie czego mogli stosować różnego rodzaju naciski na poszczególne władze narodowe na Syberii. Nie mogli pogodzić się z tym zwłaszcza Rosjanie, którzy kilkakrotnie chcieli odsunąć czechosłowackich telegrafistów od linii łączności⁶⁷. Nigdy jednak się to im nie udało⁶⁸.

Na początku lutego 1919 r. doszło również do dalszej rozbudowy formacji technicznych podporządkowanych Urzędowi Inżyniera Armii⁶⁹ (od lutego 1919 r. Wydziałowi Inżyniera Armii). Podlegały mu wówczas tzw. Składy Techniczne oraz powołaną na początku 1919 r. Samodzielną Kompanię Inżynierską, która miała zajmować się prowadzeniem prac budowlano-inżynierskich⁷⁰. Wkrótce okazało się jednak, że jej głównym zadaniem stała się naprawa i konserwacja linii kolejowych biegnących z Omska do Irkucka⁷¹. W pracach tych wykorzystywani byli szczególnie żołnierze powołanego 4 marca 1919 r. Batalionu Roboczego. Dzielił się on na dwie części. Pierwsza z nich to Kompania Wojskowa, gdzie służyli głównie żołnierze starszych roczników. Z kolei druga składała się z kompanii roboczych, gdzie „służyli” Czechosłowacy, którzy do lutego 1919 r. odmówili wstąpienia do wojsk czechosłowackich, oraz byli legionści mający kłopoty z dyscypliną lub prawem. Przydzielono do niego także Czechosłowaków, którzy wiosną lub latem 1918 r. wstąpili do Robotniczo-Chłopskiej Armii Czerwonej, a później dostali się do niewoli. Stan kompanii roboczych na 1 września 1919 r. wynosił 2166 ludzi⁷². W późniejszym czasie

⁶⁷ Государственный Архив Российской Федерации (dalej: ГАРФ), ф. 1700, оп. 1, д. 32. Pismo rosyjskiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych do władz czechosłowackich z 19 I 1919 r.; ibidem, ф. 1700, оп. 1, д. 33. Pismo dr. V. Pavlů do władz rosyjskich z 25 I 1919 r.

⁶⁸ ÚVA-VHA, Ministerstvo vojenství – oddelení v Rusku, k. 79, č. 3481. Raport ppłk. B. Všetički do gen. Jana Syrovego z 14 VII 1919 r.

⁶⁹ F. Šteidler, *Československé hnutí na Rusi*, s. 81.

⁷⁰ ÚVA-VHA, Ministerstvo vojenství – oddelení v Rusku, k. 52. Organizacja Wydziału Inżyniera Armii (brak daty).

⁷¹ AMZV, Fond „Sibirské archívy”, Archiv B. Pavlů, k. 6. Pismo inż. Futera do Wydziału Inżyniera Armii z 21 VII 1919 r.

⁷² ÚVA-VHA, *Vojenská správa na Sibíři* (), k. 4, č. 24432. Zasady rekrutacji członków kompanii roboczych z 1 IX 1919 r.; ibidem, Ministerstvo vojenství – oddelení v Rusku, k. 84.

do kompanii roboczych zaczęto przyjmować również jeńców z Cesarsko-Królewskiej Armii Austro-Węgierskiej, nadal pozostających w tym czasie na Syberii lub Dalekim Wschodzie, a których miejsce dotychczasowego zamieszkania znalazło się w granicach niepodległej Czechosłowacji⁷³.

Dużą rolę w transporcie i przewozach pasażerów odgrywały jednostki samochodowe (*Automobilní části*). Ich organizacja rozpoczęła się już w październiku 1918 r. Jednak wobec ograniczonych ilości sprzętu oraz braku wyszkolonych żołnierzy do jego obsługi powołano tylko Kompanię Samochodową, wyposażoną w kilka zdezelowanych aut pochodzenia rosyjskiego. Wraz z napływem nowego sprzętu pochodzącego z dostaw alianckich od lutego 1919 r. zlikwidowano kompanię, a w jej miejsce rozpoczęto tworzenie 5 oddziałów „automobilnych”, mianowicie przy Sztapie Wojska Czechosłowackiego w Rosji, sztabach dywizji, przy sztabie Czechosłowackiego Dowództwa Dalekiego Wschodu, przy Sztapie Intendentury Tyłowej i Ministerstwa Wojny. Utworzono również park samochodowy i skład paliwa⁷⁴.

Duże znaczenie dowództwo czechosłowackie przywiązywało do służby zdrowia. Pod koniec 1918 r. istniały tylko 3 czechosłowackie szpitale wojskowe⁷⁵. Wobec trudnej sytuacji w tym zakresie władze czechosłowackie w lutym 1919 r. – jak już wcześniej wspomniano – w każdej dywizji zorganizowały szpital polowy, który był obsługiwany przez pociąg sanitarny oraz zaopatrywany przez skład medyczny. Ponadto Wydziałowi Zdrowia Wojska Czechosłowackiego w Rosji podporządkowano utworzone wówczas 5 szpitali: nr 1 w Irkucku, nr 2 w Tomsku, nr 3 w Krasnojarsku, nr 4 w Jenisejsku oraz nr 5 we Władywostoku. Ponadto przy szpitalu nr 4 w Jenisejsku stworzono Urząd Epidemiczno-Bakteriologiczny, który zajmował się zwalczaniem chorób zakaźnych, prowadzeniem doświadczeń

Organizacja batalionu roboczego (brak daty). Pod koniec 1919 i na początku 1920 r. do wojsk czechosłowackich ochotniczo wstąpiło kilkuset Rosjan pochodzących z „białych” formacji adm. Kołczaka oraz duża grupa Niemców z regionów, które weszły w skład niepodległej Czechosłowacji. Wśród ochotników zdarzali się również Węgrzy i Żydzi.

⁷³ AMZV, Fond „Sibírské archívy”, Archív B. Pavlů, k. 1. Pismo dr V. Girsy do F. Krejčego z 29 II 1920 r.

⁷⁴ ÚVA-VHA, Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku, k. 52. Organizacja jednostek samochodowych w ČVnR (brak daty).

⁷⁵ ÚVA-VHA, OČSNR-VO, k. 41, č. 26530. Pismo Wydziału Zdrowia OČSNR do Wydziału Wojskowego OČSNR z 20 XI 1918 r.

naukowo-laboratoryjnych oraz przygotowywaniem odpowiednich szczepionek. Rannych i chorych z jednostek do szpitali miały transportować 2 specjalnie stworzone pociągi sanitarne nr 4 i nr 5⁷⁶.

Ponadto znacznego wsparcia sanitarno-materiałowego udzielał Czechosłowakom Amerykański Czerwony Krzyż, który poprzez swoje ośrodki rozlokowane we Władywostoku (Russkij Ostrow) zajmował się leczeniem rannych i chorych legionistów czechosłowackich oraz wspierał materialnie szpitale czechosłowackie znajdujące się na Syberii⁷⁷. Czechosłowacka służba zdrowia miała także specjalny pociąg dentystyczny, który został zorganizowany latem 1919 r. w Krasnojarsku. Jego załoga według specjalnego harmonogramu docierała do każdego oddziału czechosłowackiego rozlokowanego wzdłuż linii transsyberyjskiej i udzielała kompleksowej pomocy potrzebującym legionistom. Podobne zadania realizowała tzw. szybka służba zdrowia (*Zdravotní rychlá služba*), będąca dyspozycyjną jednostką Wydziału Zdrowia Wojska Czechosłowackiego w Rosji, kierowaną w zależności od potrzeb w newralgiczne miejsca działań. Wydziałowi Zdrowia podlegały również domy rekonwalescencji, które istniały w każdej dywizji oraz we Władywostoku⁷⁸.

Reorganizacja dotknęła również służby weterynarii. Na początku lutego 1919 r. służba ta, już jako Wydział Weterynarii, została znacznie rozbudowana. Naczelnikowi Wydziału podporządkowano nie tylko wszelkie formacje służby weterynarii w jednostkach legionowych, lecz także powstały późną jesienią 1918 r. Oddział Remontu Koni z Kurganu, który po pół roku istnienia dysponował blisko 1000 zwierząt, wraz ze szpitalem weterynarii⁷⁹.

⁷⁶ ÚVA-VHA, Odbočka Československé národní rady v Rusko – Zdravotní odbor (dalej: OČSNR – Zdravotní odbor), k. 59. Pismo ppłk. dr. Rašego do gen. M. Štefánika z 6 XII 1918 r. ÚVA-VHA, Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku, k. 52. Organizacja służby zdrowia w ČVnR (brak daty).

⁷⁷ ÚVA-VHA, OČSNR – Zdravotní odbor, k. 59. Pismo ppłk. dr. Rašego do gen. Milana Štefánika z 6 XII 1918 r.; AMZV, Fond „Sibirské archívy”, Archív V. Girsů, k. 26. Pismo mjr. K. Emersona do dr. V. Girsy z 12 IV 1920 r.; ibidem, Pismo dr. J. Foustka do „Komisji Syberyjskiej” Amerykańskiego Czerwonego Krzyża z 12 VII 1920 r.

⁷⁸ ÚVA-VHA, Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku, k. 84. Raport Wydziału Zdrowia dla sztabu ČVnR z 12 VII 1919 r.

⁷⁹ Ibidem, k. 52. Organizacja służby weterynarii w Czechosłowackich Wojskach w Rosji (brak daty); J. Juza, op. cit., s. 217.

Na dzień 30 listopada 1918 r. Wojsko Czechosłowackie w Rosji liczyło 55 786 oficerów oraz podoficerów i szeregowców (w tym 38 618 w jednostkach liniowych) oraz 3850 ochotników pozostających jeszcze w ośrodkach zapasowych⁸⁰. Możliwości dalszej rekrutacji powoli zaczęły się jednak wyczerpywać⁸¹. Straty bojowe, a przede wszystkim choroby, spowodowały, że stan liczebny Legionu Czechosłowackiego malał, zwłaszcza w jednostkach bojowych. Było to widoczne już w grudniu 1918 i styczniu 1919 r. Stanem na 15 lutego 1919 r. oddziały czechosłowackie miały liczyć 50 997 żołnierzy – oficerów, podoficerów i szeregowców⁸².

Władze czechosłowackie próbowały zapewnić sobie napływ nowych rekrutów, prowadząc coraz bardziej brutalną akcję werbunkową w obozach jenieckich, grożąc jeńcom byłej c.k. armii narodowości czeskiej lub słowackiej, którzy do tej pory nie wstąpili do wojsk czechosłowackich, że nie uzyskają obywatelstwa Republiki i nie będą mogli powrócić do kraju⁸³. Stosowano również inne groźby i zastraszanie wobec jeńców przebywających w obozach pod zarządem rosyjskim – „białych”⁸⁴. Jednak działania te nie przyniosły spodziewanych efektów. Wobec zaistniałej sytuacji gen. Štefánek postanowił rozpocząć werbunek także wśród członków innych narodowości, których miejsce dotychczasowego zamieszkania miało się znaleźć w granicach powstającego państwa czechosłowackiego. Szczególnie zależało mu na jeńcach byłej armii austro-węgierskiej przebywających na Syberii i Dalekim Wschodzie. Według szacunków misji Duńskiego Czerwonego Krzyża na wymienionych obszarach na początku listopada

⁸⁰ ÚVA-VHA, Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku, k. 52. Raport kpt. Tlaskála z 1 XII 1918 r.; ÚVA-VHA, OČSNR-VO, k. 50. Raport Wydziału Wojskowego dla Francuskiej Misji Wojskowej z 1 XII 1918 r.

⁸¹ Zdecydowana większość jeńców z byłej armii austro-węgierskiej narodowości czeskiej lub słowackiej, przebywających na Syberii lub rosyjskim Dalekim Wschodzie, podjęła służbę w armii czechosłowackiej. Jednak znaczna ich część, wskutek utraty zdrowia, podszłego wieku lub kalectwa, nie nadawała się do dalszej służby wojskowej. Vide: ÚVA-VHA, Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku, k. 84. Raport Wydziału Zdrowia dla sztabu ČVnR z 12 VII 1919 r.

⁸² *Za svobodu. Obrázková kronika československého revolučního hnutí na Rusi 1914–1920. Kniha 4. Díl V*, Otakar Vaněk, hlavní spolupracovník V. Holeček, vrchní redakce R. Medek, Praha 1929, s. 345.

⁸³ AMZV, Fond „Sibírské archívy”, Archív V. Girsy, k. 14. Rozkaz gen. M. Štefánika z 30 XII 1918 r.

⁸⁴ ГАРФ, ф. 147, оп. 8, д. 40. Pismo ppłk. Russjanowa do Naczelnika Wydziału Spraw Wewnętrznych z 10 II 1919 r.

1918 r. miało znajdować się 16 689 oficerów i 70 170 szeregowych pochodzących z armii byłej monarchii habsburskiej⁸⁵. Do nich skierowany był więc Dekret z 22 stycznia 1919 r. o mobilizacji wszystkich obywateli Republiki Czechosłowackiej, znajdujących się na terytorium Chin, Japonii i Rosji⁸⁶. Na jego podstawie do wojsk czechosłowackich mogli zacząć wstępować także Niemcy, Węgrzy, Rusini, Żydzi i przedstawiciele innych grup narodowych, którzy pochodzili z obszaru tworzącego się państwa czechosłowackiego. Według początkowych instrukcji mieli być oni kierowani do jednostek pomocniczych (głównie do batalionu roboczego). W nagrodę uzyskiwali obywatelstwo czechosłowackie oraz mieli zapewnioną darmową ewakuację do kraju i żołd⁸⁷. Wobec coraz trudniejszej sytuacji kadrowej w oddziałach czechosłowackich oraz w związku z doniesieniami o zakończeniu obrad konferencji wersalskiej i ustaleniu granic niepodległej Czechosłowacji Administracja Wojskowa Ministerstwa Wojny 28 czerwca 1919 r. postanowiła umożliwić im także służbę wojskową w jednostkach liniowych⁸⁸. Łącznie do 1 grudnia 1919 r. do Wojska Czechosłowackiego w Rosji wstąpiło 837 Niemców, 63 Węgrów i 43 Żydów. Rozpoczęli oni służbę głównie w batalionie wartowniczym, pod koniec 1919 r. tworząc tam samodzielną kompanię⁸⁹. Stanowili znaczny odsetek z 3935 nowo wcielonych do szeregów armii czechosłowackiej rekrutów, którzy wstąpili do niej między 1 stycznia 1919 a 28 maja 1920 r.⁹⁰

Na początku grudnia 1918 r. Wojsko Czechosłowackie w Rosji osiągnęło największy stan liczebny w historii obecności żołnierzy czechosłowackich na rosyjskiej ziemi w latach I wojny światowej i wojny domowej. W następnych miesiącach straty bojowe, choroby i rozpoczęcie (od 15 stycznia 1919 r.) częściowej ewakuacji do kraju inwalidów, zaawansowanych wiekiem weteranów oraz chorych spowodowało, że mimo napływu nowych

⁸⁵ AMZV, Fond „Sibiřské archívy”, Archiv B. Pavlů, k. 6. Dane przekazane Czechosłowackiemu Czerwonemu Krzyżowi przez kpt. Cramera z maja 1919 r.

⁸⁶ Ibidem, k. 14. Dekret gen. Milana R. Štefánika z 22 I 1919 r.

⁸⁷ ÚVA-VHA, Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku, k. 79, č. 4859. Raport kpt. Fišera do Administracji Wojskowej z 2 II 1919 r.; AMZV, Pařížský archiv (dalej: PA). Telegram dr. V. Pavlů do ministra spraw zagranicznych E. Beneša z 20 IV 1919 r.

⁸⁸ AMZV, Archiv dr. Edvarda Beneše, k. 2, č. 12. Telegram E. Beneša do V. Girsy z 18 VI 1919 r.; F. Šteidler, *Československé hnutí*, s. 96.

⁸⁹ F. Šteidler, *Československé hnutí na Rusi*, s. 96.

⁹⁰ ÚVA-VHA, Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku, k. 84. Raport dotyczący rekrutacji do armii czechosłowackiej z kwietnia 1920 r. (brak tytułu).

rekrutów stan liczebny Legionu Czechosłowackiego na przestrzeni całego 1919 r. stale się obniżał. Na początku września oddziały czechosłowackie w Rosji miały liczyć 53 510 oficerów oraz podoficerów i szeregowców⁹¹, w połowie listopada zaś osiągnęły liczebność 50 258 oficerów i szeregowych (odpowiednio 2529 i 47 729)⁹². Zwiększyły się też dysproporcje między stanami ewidencyjnymi a faktycznymi stanami bojowymi poszczególnych formacji. W połowie listopada na ogólną liczbę wynoszącą 50 268 oficerów oraz podoficerów i szeregowców w linii (stan bojowy) znajdowało się 2351 oficerów oraz podoficerów i szeregowców i 25 255 żołnierzy⁹³.

Tabela 1. Stan liczebny wojsk czechosłowackich w Rosji, w tym artylerii, na dzień 15 listopada 1919 r.

Nazwa oddziału	Dowódca	Stany ewidencyjne (stany bojowe jednostek liniowych) ^a	
		oficerowie	szeregowi
Dowódca Wojsk Czeskosłowackich w Rosji – gen. mjr J. Syrový			
Sztab wojsk czechosłowackich w Rosji	pplk B. Všeticka	189	1 137
Suma		1 326	
1 Husycka Dywizja Strzelców – dowódca – płk K. Voženilek			
Sztab 1 Husyckiej Dywizji Strzeleckiej	pplk M. Žák	22	385 (225)
1 Pułk Strzelców	pplk K. Kutlvašr	102	2 422 (1 576)
2 Pułk Strzelców	mjr A. Hasal	100	2 222 (1 273)
3 Pułk Strzelców	pplk M. Němec	96	2915 (2 130)

⁹¹ Ibidem, Raport pt. „Stan liczebny sił czechosłowackich na 1 września 1919 r.”.

⁹² AMZV, Fond „Sibiřské archívy”, Archív V. Girsy, k. 4, č. 25. Skład osobowy i uzbrojenia wojsk czechosłowackich w Rosji z dnia 15 XI 1919 r.

⁹³ AMZV, FSA, Fond „Sibiřské archívy”, k. 4, č. 25. Skład osobowy i uzbrojenia wojsk czechosłowackich w Rosji z dnia 15 XI 1919 r.

Tabela 1. Stan liczebny wojsk czecosłowackich w Rosji (cd.)

Nazwa oddziału	Dowódca	Stany ewidencyjne (stany bojowe jednostek liniowych) ^a	
		oficerowie	szeregowi
4 Pułk Strzelców	ppłk J. Kroutil	77	2363 (1 262)
Sztab artylerii 1 Husyckiej Dywizji Strzelców	mjr inż. dr V. Přikryl ^b	4	26 (14)
1 Pułk Artylerii Lekkiej	mjr inż. J. Fajfr	30	913 (623)
1 Dywizjon Artylerii Ciężkiej	mjr Vedral	23	535 (371)
1 Artyleryjski Dywizjon Amunicyjny	kpt. Pilka	16	331 (212)
1 Kompania Techniczna	mjr Č. Fišer	7	249 (74)
1 Dywizyjna Intendentura	por. Holan	15	357 (118)
1 Szpital Dywizyjny	mjr dr Theuer	3	94
Dom Rekonwalescenta nr 1	por. Malínský	1	18 (1)
1 Dywizyjny Szpital Weterynarii ^c	mjr dr Miroljubov	4	36 (3)
1 Skład Medyczny	ppor. Jand'ourek	1	7
1 Sąd Dywizyjny	ppłk dr Komárek	9	39
Suma		510	12 912
Suma oficerów i szeregowych		13 422^d	
2 Słowiańska Dywizja Strzelców – dowódca – płk L. Krejčí			
Sztab 2 Słowiańskiej Dywizji Strzeleckiej	ppłk J. J. Birula	21	336 (157)
5 Pułk Strzelców	mjr O. Zicha	108	2 490 (1 853)
6 Pułk Strzelców	ppłk J. Jaroš	91	2 437 (1 678)
7 Pułk Strzelców	ppłk J. Váňa	98	2 144 (1 436)
8 Pułk Strzelców	mjr inż. F. Nosál	92	2 394 (1 570)

Tabela 1. Stan liczebny wojsk czechosłowackich w Rosji (cd.)

Nazwa oddziału	Dowódca	Stany ewidencyjne (stany bojowe jednostek liniowych) ^a	
		oficerowie	szeregowi
Sztab artylerii 2 Słowiańskiej Dywizji Strzelców	mjr V. Holeček ^e	4	60 (27)
2 Pułk Artylerii Lekkiej	mjr V. Melichar	27	700 (441)
2 Dywizjon Artylerii Ciężkiej	mjr H. Novák	18	391 (270)
2 Artyleryjski Dywizjon Amunicyjny	kpt. Puzdišek	16	326 (162)
2 Kompania Techniczna	mjr inż. V. Nosek	12	311 (165)
2 Tabor Dywizyjny	kpt. Kapsa	4	88 (69)
2 Dywizyjna Intendentura	por. Střecha	6	254 (78)
2 Szpital Dywizyjny	mjr dr Jančák	5	72 (34)
Dom Rekonwalescenta nr 2	rtm. Tůma	1	17
2 Dywizyjny Szpital Weterynarii	ppłk dr O. Bäuml	3	47 (27)
2 Skład Medyczny	ppor. Žabka	1	2
2 Sąd Dywizyjny	kpt. dr Veselý	9	12 (8)
Suma		516	12 081
Suma oficerów i szeregowych		12 597	
3 Dywizja Strzelców – dowódca – płk L. Prchala			
Sztab 3 Dywizji Strzeleckiej	mjr L. Kvapil	24	377 (193)
9 Pułk Strzelców	płk V. Petřík	97	1 920 (1 010)
10 Pułk Strzelców	ppłk A. M. Číla	93	1 443 (799)
11 Pułk Strzelców	mjr J. Zmek	81	1 312 (654)
12 Pułk Strzelców	mjr J. Palacký	99	1 709 (1 039)
Sztab artylerii 3 Dywizji Strzelców	mjr Z. Novák ^f	7	18 (12)

Tabela 1. Stan liczebny wojsk czechosłowackich w Rosji (cd.)

Nazwa oddziału	Dowódca	Stany ewidencyjne (stany bojowe jednostek liniowych) ^a	
		oficerowie	szeregowi
3 Pułk Artylerii Lekkiej	mjr Mrázek	29	730 (516)
3 Dywizjon Artylerii Ciężkiej	mjr J. Netík	18	372 (258)
3 Artyleryjski Dywizjon Amunicyjny	kpt. A. Šmíd	11	257 (210)
3 Kompania Techniczna	mjr inż. Viesner	10	252 (125)
3 Dywizyjna Intendentura	ppor. Novotný	8	242
3 Szpital Dywizyjny	mjr dr R. Suchánek	5	78
Dom Rekonwalescena nr 3	por. Mach	1	32
3 Dywizyjny Szpital Weterynarii	mjr dr Vetešnikov	3	34 (18)
3 Skład Medyczny	ppor. Rein	1	4
3 Sąd Dywizyjny	kpt. dr Bočánek	7	8
Suma		494	8 788
Suma oficerów i szeregowych		9 282	
Oddziały armijne (korpuśne)			
Batalion Szturmowy	mjr R. J. Hásek	34	795 (418)
1 Pułk Jazdy	mjr V. Krejčířík	37	769 (502)
2 Pułk Jazdy	plk J. Červinka mł.	40	691 (425)
1 Konna Bateria Artylerii	mjr inż. J. Nosál	6	226 (163)
Pociąg pancerny nr 1 „Orlík”	por. Hájek	4	104 (79)
Pociąg pancerny nr 2 „Úderník”	por. Ruml	3	75 (47)
Kompania Telegraficzna	kpt. Suchanek	12	204 (119)
Kompania Radiowa	por. Píšťelka	10	127 (114)
Oddział Lotniczy	kpt. L. Melč	15	142 (44)

Tabela 1. Stan liczebny wojsk czechosłowackich w Rosji (cd.)

Nazwa oddziału	Dowódca	Stany ewidencyjne (stany bojowe jednostek liniowych) ^a	
		oficerowie	szeregowi
Samodzielna Kompania Transportowa	por. Sporcl	12	215
Samodzielna Kompania Inżynierska	inż. Futera	12	221
Batalion Wartowniczy	kpt. Koptík	13	1 401 (993)
Pociąg warsztatowy nr 5	por. Rybáček	6	72
Autopark	kpt. Placák	10	204
Batalion Roboczy ⁸	por. Adam	5	139
Intendentura armijna	mjr K. Vavroch	6	119
Intendentura tyłowa armii czechosłowackiej	płk V. Petrš	57	740
Oddział Remontowy Koni	kpt. Volík	8	101
Składnica artyleryjska	kpt. Dostál	13	83
Warsztaty artyleryjskie	por. Jukl	2	72
Skład techniczny	kpt. Škrášek	3	45
Rezerwowa kompania uzupełnień	ppor. Schönbach	1	371 (48)
Szpital nr 1	ppłk dr J. Janda	9	119
Szpital nr 2	ppłk dr J. Mandaus	11	67
Szpital nr 3	ppłk dr B. Richter	7	98
Szpital nr 4	ppłk dr Urbánek	5	52
Szpital nr 5	ppłk dr B. Bouček	5	118
Pociąg sanitarny nr 4	kpt. dr Karas	4	38
Pociąg sanitarny nr 5	por. dr Vymětal	4	44
Gabinet dentystyczny (pociąg)	por. dr Jelen	–	7
„Szybka służba zdrowia”	por. dr Motel	1	28

Tabela 1. Stan liczebny wojsk czechosłowackich w Rosji (cd.)

Nazwa oddziału	Dowódca	Stany ewidencyjne (stany bojowe jednostek liniowych) ^a	
		oficerowie	szeregowi
Szkoła oficerska	ppłk O. J. Svátek	25	71
Oficerowie i żołnierze oddelegowani do różnych instytucji i urzędów ^h		246	859
Suma		626	8 417
Czechosłowackie Dowództwo Dalekiego Wschodu	gen. mjr S. Čeček	194	4 404
Razem oficerów oraz podoficerów i szeregowców czechosłowackich w Rosji		2 529	47 739
		50 268	

- a) W znanych autorowi źródłach nie ma stanów bojowych dotyczących oficerów.
- b) Major inż. dr V. Pikryt był dowódcą artylerii w 1 Husyckiej Dywizji Strzelców.
- c) W dokumentach podany jest jako „szpital zwierzęcy” (*Zvěrolékařská nemocnice*). Nazewnictwo to odnosi się również do pozostałych szpitali tego typu.
- d) W znanych autorowi zestawieniach źródłowych nie figurował nigdzie tabor 1 Husyckiej Dywizji Strzelców.
- e) Major V. Holeček był dowódcą artylerii w 2 Słowiańskiej Dywizji Strzelców.
- f) Major Z. Novák był dowódcą artylerii w 3 Dywizji Strzelców.
- g) Bez kompanii roboczych.
- h) Znaczny odsetek oficerów i żołnierzy czechosłowackich został oddelegowany do różnych instytucji, jak: Ministerstwo Wojny – Oddział w Rosji, Orkiestra Symfoniczna Wojsk Czechosłowackich w Rosji, Orkiestra Symfoniczna Dowództwa Artylerii, Czechosłowacki Oddział Teatralny, Czechosłowacka Drukarnia Wojskowa, Komisja Zakupów itp.

Źródło: AMZV, Fond „Sibírské archívy”, Archív V. Girsů, k. 4, č. 25. Skład osobowy i uzbrojenia wojsk czechosłowackich w Rosji z dnia 15 XI 1919 r.

Wiosną i latem 1919 r. oddziały legionowe zostały częściowe przezbrojone i dozbrojone w sprzęt, który w większości pochodził z dostaw państw

sprzymierzonych. Ponadto na terenie Japonii i Chin działała wówczas czechosłowacka Komisja Zakupów (Nákupní komise), która zamawiała sprzęt i materiały wojskowe nieuwzględnione w dostawach sojuszników⁹⁴. W pewnej mierze dostawy części tych materiałów były darowiznami. Jednak za zdecydowaną większość z nich trzeba było zapłacić. Pieniądze na ten cel pochodziły z pożyczki francuskiej udzielonej rządowi Republiki Czechosłowackiej, a przekazywanej Czechosłowakom w Rosji za pośrednictwem Francuskiej Misji Wojskowej. Część zakupów finansowana była także ze środków własnych Wojska Czechosłowackiego w Rosji i czechosłowackiego Ministerstwa Wojny⁹⁵.

Wśród uzbrojenia artylerii wojsk czechosłowackich na Syberii były działa kalibru od 37 do 152 mm. Dominowały rosyjskie armaty polowe 76,2 mm różnych wzorów (wz. 1900, 1902). Oprócz nich w jednostkach artyleryjskich wojsk czechosłowackich znalazły się też armaty górskie 76,2 mm wz. 1910, francuskie armaty polowe Schneider wz. 1897, przystosowane do amunicji kalibru 76,2 mm, oraz japońskie armaty Arisaka kalibru 77 mm. W połowie listopada 1919 r. w sumie było tam 56 armat tego typu. Armaty te były na wyposażeniu pułków artylerii lekkiej i pociągów pancernych.

Na uzbrojeniu dywizjonów artylerii ciężkiej były haubice polowe pochodzenia rosyjskiego kalibru 152,4 mm wz. 1909 i haubice 122 mm wz. 1904 oraz armaty dalekonośne 107 mm. Oprócz nich artyleria czechosłowacka miała na wyposażeniu działa przeciwlotnicze 76,2 mm, armaty górskie oraz szybkostrzelne armaty okopowe kalibru 37 mm i 57 mm różnych typów, jak również pojedyncze egzemplarze moździerzy i miotaczy min. Razem było to ponad 100 dział różnych kalibrów i typów. Ich dokładny wykaz zawiera tabela 2.

W 1919 r. szczególnie widoczne zmiany zaszły w uzbrojeniu oddziałów piechoty. Jeszcze pod koniec 1918 r. na stanie wojsk czechosłowackich dominowały rosyjskie karabiny Mosin wz. 1891 kalibru 7,62 mm. Jednak już od listopada 1918 r. rozpoczęło się przezbieranie pułków strzeleckich w karabiny pochodzenia japońskiego: Arisaka wz. 30 (tj. wz. 1897) i Ari-

⁹⁴ AMZV, Fond „Sibiřské archívy”, Archív V. Girsy, k. 14. Sprawozdanie Naczelnika Komisji Zakupów dla dr. V. Girsy z 26 VII 1919 r.

⁹⁵ ÚVA-VHA, Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku, k. 79, č. 3481. Raport pplk. Všetického do gen. J. Syrovego z 14 VII 1919 r.

saka wz. 38 (tj. wz. 1905)⁹⁶. Zakończyło się ono późnym latem 1919 r. Według oficjalnych danych w początku listopada 1919 r. w uzbrojeniu wojsk czechosłowackich, w tym artylerii, było 4994 karabinów rosyjskich, 47 392 karabinów japońskich i 1206 innych typów – głównie amerykańskich winchesterów wz. 1895 kalibru 7,62 mm, brytyjskich enfieldów Mk I kalibru 7,69 mm i niemieckich mauserów wz. 1898 kalibru 7,92 mm. W przypadku broni krótkiej dominowały rewolwery Nagant wz. 1895 kalibru 7,62 mm i Smith-Wesson wz. 1871/80 kalibru 10,7 mm.

Z ciężkich karabinów maszynowych w oddziałach legionowych reprezentowane były głównie rosyjskie ciężkie karabiny maszynowe Maxima wz. 1910 kalibru 7,62 mm i amerykańskie colty wz. 1895, również kalibru 7,62 mm. Na dzień 15 listopada 1919 r. było ich odpowiednio 374 i 201 sztuk. Mniej było natomiast brytyjskich vickersów Mk I kalibru 7,69 mm i francuskich hotchkissów wz. 1914 kalibru 8 mm. Ręczne i lekkie karabiny maszynowe reprezentowane były przede wszystkim przez brytyjskie lewisy wz. 1915 kalibru 7,7 mm wyposażone w magazynek bębnowy oraz w niewielkich ilościach francuskie chauchaty wz. 1915 kalibru 8 mm, a także duńskie madseny wz. 1904 kalibru 7,62 mm⁹⁷. Oprócz tego występowało jeszcze kilka rodzajów i typów uzbrojenia strzeleckiego pochodzących z różnych stron świata i z różnych okresów historii⁹⁸.

Jeśli chodzi o broń białą, to dominowały szable, lance i bagnety pochodzące z zasobów nieistniejącej już armii carskiej. Były to szaszki kozackie i dragońskie wz. 1881 oraz różnego rodzaju szaszki pochodzenia kaukaskiego i turkmeńskiego. Oficerowie pułków jazdy w większości mieli pałasze wz. 1900 z rękojeścią koszową, według wzoru francuskiego. Dość

⁹⁶ Karabiny tego typu pojawiły się w oddziałach czechosłowackiej 2 Słowiańskiej Dywizji Strzelców już latem 1918 r. Do końca listopada w broń tę przebrojono czechosłowackie: 5 Pułk Strzelców (3450 sztuk), 8 Pułk Strzelców (2680 sztuk) i częściowo 7 Pułk Strzelców – 1163 sztuki, który poza nimi dysponował także 3227 mosinami. Vide: ПГБА, ф. 39722, оп. 1с, д. 12. Raport mjr. Všetički z dnia 30 XI 1918 r.

⁹⁷ Dane te zaczerpnięto z kilku źródeł, głównie z: ÚVA-VHA, Ministerstvo vojenství – oddělení v Rusku, k. 84. Raport pt. Uzbrojenie síl czechosłowackích na 1 września 1919 r.; AMZV, Fond „Sibiřské archívy”, Archiv V. Girsy, k. 4, č. 25. Skład osobowy i uzbrojenia wojsk czechosłowackich w Rosji na dzień 15 XI 1919 r., a także z danych przechowywanych w Muzeum Armii Czeskiej w Pradze.

⁹⁸ W jednostkach pomocniczych i wartowniczych zdarzały się też egzemplarze karabinów pochodzących z okresu wojny francusko-pruskiej 1870 r. czy też wojny krymskiej. Występowały również typy karabinów pochodzących z Włoch, Austro-Węgier, Szwecji czy z Brazylii.

często, szczególnie w jednostkach tyłowych i pomocniczych, długa broń biała zastępowana była rosyjskimi kindżałami artyleryjskimi wz. 1908⁹⁹.

Czechosłowacki Oddział Lotniczy latem 1919 r. był wyposażony w samoloty produkcji amerykańskiej LWF Tractor. Po odsprzedaży Rosjanom 18 sztuk w rękach czechosłowackich pozostało tylko 6 egzemplarzy. Dodatkowo na wyposażeniu tego oddziału były wcześniej użytkowane przez Czechosłowaków 2 nieuporty XI i 2 farmany IV. Część tych samolotów (4 LWF tractory, 1 nieuport i 1 farman) dotrwała do końca obecności wojsk czechosłowackich na Syberii i została ewakuowana do Czechosłowacji¹⁰⁰.

Pod koniec jesieni 1919 r., oprócz wymienionego sprzętu, wojska czechosłowackie miały na wyposażeniu m.in. 132 centrale telefoniczne, 1657 wozów i 1221 wózków różnego przeznaczenia, 1534 sanie, 3 samochody pancerne i 213 aut (91 osobowych, 6 sanitarnych i 116 ciężarowych), 27 motocykli oraz 10 447 wagonów w 202 eszelonach kolejowych¹⁰¹. Większa część wymienionego sprzętu i uzbrojenia została przewieziona wraz z ewakuowanymi żołnierzami do kraju w 1920 r.

Wojska czechosłowackie, mimo pewnych braków etatowych oraz mniejszego morale bojowego niż w 1918 r., były jedną z głównych sił, które mogły latem 1919 r. przeważać szalę zwycięstwa na stronę „białych” Rosjan. Było to ponad 25 tys. żołnierzy w pierwszej linii. Pod koniec stycznia 1919 r. – a więc w momencie wydania rozkazu przez gen. Syrovego odnośnie do rozpoczęcia przemieszczania się oddziałów czechosłowackich z Uralu na Syberię – gen. Janin i gen. mjr Alfred Knox, szef Brytyjskiej Misji Wojskowej w Rosji, po konsultacjach przeprowadzonych pod koniec marca 1919 r. z dowództwem rosyjskim oraz dowódcami innych kontyngentów sił sprzymierzonych, postanowili wykorzystać oddziały czechosłowackie do ochrony najważniejszej i mającej strategiczne znaczenie arterii komunikacyjnej w tej części Rosji – Kolei Transsyberyjskiej. Było to tym bardziej istotne, że od końca marca 1919 r. zwiększyła się intensywność napadów na transporty kolejowe i linie komunikacyjne ze strony różnego rodzaju bolszewickich oddziałów partyzanckich oraz uzbrojonych

⁹⁹ M. Hus, *Českoslovenští legionáři 1914–1920 z města Plzně a okolních vsí*, Plzeň 2001, s. 35.

¹⁰⁰ AMZV, Fond „Sibiřské archívy”, Archív V. Girsy, k. 4, č. 25. Skład osobowy i uzbrojenie wojsk czechosłowackich w Rosji na dzień 15 XI 1919 r.; M. Hus, op. cit., s. 35.

¹⁰¹ AMZV, Fond „Sibiřské archívy”, Archív V. Girsy, k. 4, č. 25. Skład osobowy i uzbrojenie wojsk czechosłowackich w Rosji na dzień 15 XI 1919 r.

Tabela 2. Wykaz uzbrojenia wojsk czechosłowackich w Rosji na dzień 15 listopada 1919 r.

Oddział	Ręczne karabiny powtarzalne	Km-y ręczne i lekkie	Ciężkie km-y	Działa	Rewolwery i pistolety	Długa broń biała	Bagnety ^a	Lance i kindżały ^b
Sztab Wojsk Czechosłowackich w Rosji	1 026	6	5	–	8	13	–	–
1 Husycka Dywizja Strzelców								
Sztab Husyckiej Dywizji Strzelców	401	6	5	–	9	50	–	–
1 Pułk Strzelców	2 339	61	31	2	27	58	53	–
2 Pułk Strzelców	2 224	53	39	2	17	70	155	–
3 Pułk Strzelców	3 117	40	51	2	25	122	442	–
4 Pułk Strzelców	1 972	38	41	2	26	176	164	–
Sztab artylerii 1 Husyckiej Dywizji Strzelców	32	–	–	–	3	3	–	–
1 Pułk Artylerii Lekkiej	963	5	9	16	54	364	410	–
1 Dywizjon Artylerii Ciężkiej	515	2	3	6	18	174	78	453

Tabela 2. Wykaz uzbrojenia wojsk czechosłowackich w Rosji (cd.)

Oddział	Ręczne karabiny powtarzalne	Km-y ręczne i lekkie	Ciężkie km-y	Działa	Rewolwery i pistolety	Długa broń biała	Bagnety ^a	Lance i kindzaly ^b
1 Artyleryjski Dywizjon Amunicyjny	419	2	2	–	5	69	259	–
1 Kompania Techniczna	264	–	2	–	5	2	–	–
1 Dywizyjna Intendentura	398	4	2	–	–	1	–	–
1 Szpital Dywizyjny	110	–	2	–	–	2	–	–
Dom Rekonwalescenta nr 1	53	–	–	–	–	–	–	–
1 Dywizyjny Szpital Weterynarii	43	–	–	–	–	4	–	–
1 Skład Medyczny	7	–	–	–	–	–	–	–
1 Sąd Dywizyjny	40	–	–	–	–	–	–	–
Suma	12 897	211	187	30	189	1 098	1 561	453
2 Słowiańska Dywizja Strzelców								
Sztab 2 Słowiańskiej Dywizji Strzelców	474	4	–	–	11	24	–	–

Tabela 2. Wykaz uzbrojenia wojsk czeskosłowackich w Rosji (cd.)

Oddział	Ręczne karabiny powtarzalne	Km-y ręczne i lekkie	Ciężkie km-y	Działa	Rewolwery i pistolety	Długa broń biała	Bagnety ^a	Lance i kindżały ^b
5 Pułk Strzelców	2 691	52	36	2	24	101	–	–
6 Pułk Strzelców	3 045	47	29	2	23	75	368	–
7 Pułk Strzelców	2 692	47	40	2	29	52	134	–
8 Pułk Strzelców	2 469	32	41	1	40	27	34	–
Sztab artylerii 2 Słowiańskiej Dywizji Strzelców	73	–	2	–	2	4	61	–
2 Pułk Artylerii Lekkiej	906	–	10	16	22	165	998	–
2 Dywizjon Artylerii Ciężkiej	578	–	8	6	19	130	294	–
2 Artyleryjski Dywizjon Amunicyjny	1 166	–	10	–	6	49	353	–
2 Kompania Techniczna	344	–	2	–	3	–	–	–
2 Tabor Dywizyjny	150	–	1	–	–	–	–	–
2 Dywizyjna Intendentura	274	–	–	–	2	7	–	–

Tabela 2. Wykaz uzbrojenia wojsk czechosłowackich w Rosji (cd.)

Oddział	Ręczne karabiny powtarzalne	Km-y ręczne i lekkie	Ciężkie km-y	Działa	Rewolwery i pistolety	Długa broń biała	Bagnety ^a	Lance i kindżały ^b
2 Szpital Dywizyjny	150	–	1	–	–	–	–	–
Dom Rekonwalescenta nr 2	21	–	–	–	–	7	–	–
2 Dywizyjny Szpital Weterynarii	70	–	–	–	–	–	–	–
2 Skład Medyczny	2	–	–	–	–	–	–	–
2 Sąd Dywizyjny	28	–	–	–	7	–	–	–
Suma	15 133	182	180	29	188	641	2242	0
3 Dywizja Strzelców								
Sztab 3 Dywizji Strzeleckiej	603	4	2	–	8	9	1	–
9 Pułk Strzelców	2 274	47	36	2	8	90	220	–
10 Pułk Strzelców	1 958	46	38	2	21	44	33	–
11 Pułk Strzelców	1 907	53	41	–	3	77	365	–
12 Pułk Strzelców	1 579	25	49	2	16	89	123	–
Sztab artylerii 3 Dywizji Strzelców	42	–	–	–	2	–	–	–

Tabela 2. Wykaz uzbrojenia wojsk czechosłowackich w Rosji (cd.)

Oddział	Ręczne karabiny powtarzalne	Km-y ręczne i lekkie	Ciężkie km-y	Działa	Rewolwery i pistolety	Długa broń biała	Bagnety ^a	Lance i kindżały ^b
3 Pułk Artylerii Lekkiej	1 137	1	14	16	38	332	414	96
3 Dywizjon Artylerii Ciężkiej	552	2	6	6	24	118	119	93
3 Artyleryjski Dywizjon Amunicyjny	160	–	3	–	4	5	42	–
3 Kompania Techniczna	302	–	2	–	–	10	–	–
3 Dywizyjna Intendentura	262	–	1	–	–	–	–	–
3 Szpital Dywizyjny	134	–	–	–	–	1	–	–
Dom Rekonwalescenta nr 3	44	–	–	–	–	2	–	–
3 Dywizyjny Szpital Weterynarii	35	–	–	–	–	2	1	–
3 Skład Medyczny	2	–	–	–	–	–	–	–
3 Sąd Dywizyjny	15	–	–	–	–	–	–	–
Suma	11 006	178	192	28	124	779	1 318	189

Tabela 2. Wykaz uzbrojenia wojsk czechosłowackich w Rosji (cd.)

Oddział	Ręczne karabiny powtarzalne	Km-y ręczne i lekkie	Ciężkie km-y	Działa	Rewolwery i pistolety	Długa broń biała	Bagnety ^a	Lance i kindżały ^b
Oddziały armijne (korpuszne)								
Batalion Szturmowy	966	24	29	–	9	51	142	–
1 Pułk Jazdy	779	20	10	2	11	553	–	38
2 Pułk Jazdy	701	14	11	–	23	1 230	46	185
1 Konna Bateria Artylerii	237	4	–	4	5	208	–	–
Pociąg pancerny nr 1 „Orlik”	95	7	17	6	–	3	11	–
Pociąg Pancerny nr 2 „Úderník”	110	8	10	4	3	–	40	–
Kompania Telegraficzna	201	–	2	–	15	–	6	–
Kompania Radiowa	144	–	4	–	5	–	–	–
Oddział Lotniczy	149	–	2	–	4	–	–	–
Samodzielna Kompania Transportowa	143	8	–	–	40	6	123	–

Tabela 2. Wykaz uzbrojenia wojsk czechosłowackich w Rosji (cd.)

Oddział	Ręczne karabiny powtarzalne	Km-y ręczne i lekkie	Ciężkie km-y	Działa	Rewolwery i pistolety	Długa broń biała	Bagnety ^a	Lance i kindżały ^b
Samodzielna Kompania Inżynierska	314	–	–	–	–	–	–	–
Batalion Wartowniczy	2057	4	15	–	1	7	–	–
Pociąg warsztatowy nr 5	130	1	–	–	–	–	–	–
Autopark	123	–	–	–	–	–	–	–
Batalion Roboczy	145	1	–	–	–	4	–	–
Intendentura Armijna	104	–	–	–	–	–	–	–
Tyłowa Intendentura Armii Czechosłowackiej	803	1	1	–	44	5	16	–
Oddział Remontów Koni	46	–	–	–	–	–	–	–
Składnica Artyleryjska	284	–	5	–	1	26	1	–
Warsztaty artyleryjskie	80	–	2	–	1	3	–	–
Skład techniczny	51	–	1	–	1	3	–	–

Tabela 2. Wykaz uzbrojenia wojsk czechosłowackich w Rosji (cd.)

Oddział	Ręczne karabiny powtarzalne	Km-y ręczne i lekkie	Ciężkie km-y	Działa	Rewolwery i pistolety	Długa broń biała	Bagnety ^a	Lance i kindzaly ^b
Kompania Zapasowa i Uzupełnień	289	-	2	-	-	8	2	-
Szpital nr 1	100	-	-	-	-	-	-	-
Szpital nr 2	111	-	-	-	-	-	-	-
Szpital nr 3	166	-	1	-	-	1	-	-
Szpital nr 4	56	-	-	-	-	-	-	-
Szpital nr 5	99	-	-	-	-	-	-	-
Pociąg sanitarny nr 4	50	-	1	-	-	1	-	-
Pociąg sanitarny nr 5	50	-	-	-	-	-	-	-
Gabinet dentystryczny (pociąg)	14	-	-	-	-	1	-	-
Czołówka służby zdrowia	49	-	-	-	-	-	-	-
Szkoła Oficerska	280	2	10	2	10	22	4	-

Tabela 2. Wykaz uzbrojenia wojsk czechosłowackich w Rosji (cd.)

Oddział	Ręczne karabiny powtarzalne	Km-y ręczne i lekkie	Ciężkie km-y	Działa	Rewolwery i pistolety	Długa broń biała	Bagnety ^a	Lance i kindżały ^b
Oficerowie i szeregowi oddelegowani do różnych instytucji i urzędów	454	–	1	–	–	25	–	–
Suma	9 380	94	115	18	173	2 373	391	223
Czechosłowackie Dowództwo Dalekiego Wschodu	4 150	–	5	–	35	23	1	–
Uzbrojenie wojsk czechosłowackich	53 592	671	684	105	717	4 927	5 513	865

Uwaga:

- a) W źródle podana jest nazwa „kindżały”. Przy tworzeniu tego zestawienia zaszła jednak pomyłka, a przedstawione tutaj liczby odpowiadają liczbom bagnetów, nie zaś kindżałów posiadanych wówczas w poszczególnych oddziałach, np. w pułkach strzelców.
- b) W źródle podano: „lance i bagnety”. Także tutaj zaszła jednak pomyłka, gdyż w rzeczywistości mowa jest o lancach i rosyjskich kindżałach artyleryjskich wz. 1908 i wz. 1914.

Źródło: AMZV, Fond „Sibińskie archivy”, Archív V. Girsy, k. 4, č. 25. Skład osobowy i uzbrojenie wojsk czechosłowackich w Rosji na dzień 15 XI 1919 r.

band dezertersów i zwykłych szabrowników. Alianci przewidzieli dla wojsk czechosłowackich odcinek Kolei Transsyberyjskiej wraz z bocznymi liniami biegnącymi od Omska aż do stacji Kultuk nad Bajkałem¹⁰². I tak wysunięta najbardziej na wschód 1 Husycka Dywizja Strzelców (dowództwo w Irkucku) miała osłaniać odcinek od stacji Kultuk na wschodzie do Niżnie-Udinska na zachodzie. Od tego miasta na wschód, aż do Aczynska, zadania ochronne miała przejąć 3 Dywizja Strzelców (dowództwo w Krasnojarsku). Natomiast 2 Dywizja Strzelców otrzymała do obrony odcinek od Aczynska aż do Omska (sztab w Tomsku).

Reorganizacja sił czechosłowackich wiosną 1919 r. doprowadziła do tego, że wojskom tym na długo udało się opanować sytuację i w miarę sprawnie nie tylko dobrze chronić magistralę transsyberyjską, ale również zapewnić jej sprawność i drożność komunikacyjną. Oddziały czechosłowackie – po wzmocnieniach swych sił przez jednostki polskie, rumuńskie, łotewskie, jugosłowiańskie i rosyjskie – zwiększyły swoje zaangażowanie i rozpoczęły okres walk w osłonie Kolei Transsyberyjskiej przeciwko partyzantce sowieckiej. Jednak był to już początek końca czechosłowackiej obecności na Syberii. Niepowodzenia wojsk rosyjskich adm. Kołczaka oraz pogarszające się morale żołnierzy czechosłowackich jesienią 1919 r. spowodowały, że przystąpiono do przygotowania ewakuacji sił z Syberii do Europy. Dnia 26 września 1919 r. minister spraw zagranicznych Czechosłowacji Edvard Beneš przesłał telegram, w którym polecił rozpocząć ewakuację wojsk czechosłowackich do Mandżurii i Władywostoku. Dwa dni później, 28 września, gen. Jan Syrový wydał rozkaz o „całkowitej ewakuacji wojsk czechosłowackich z Syberii”¹⁰³.

Streszczenie

Reorganizacja i zmiany w strukturze wojsk czechosłowackich w Rosji w okresie walk z bolszewikami na Syberii (luty–październik 1919 r.)

Na początku 1919 r. dowództwo czechosłowackie i głównodowodzący siłami alianckimi na Syberii gen. Maurice Janin podjęli decyzję o wycofaniu wojsk czechosłowackich z frontu antysowieckiego. Oddziały czechosłowackie zostały skierowane do osłony Kolei Transsyberyjskiej, a ich zadaniem była walka przeciwko

¹⁰² Ibidem, s. 177.

¹⁰³ ÚVA-VHA, MV-OvR, k. 78, č. 27578. Raport dr. Kudeli dla MNO z 29 VII 1920 r.

partyzantce sowieckiej na Syberii oraz zabezpieczenie dostaw zaopatrzenia dla wojsk adm. Aleksandra Kołczaka. Doszło również do reorganizacji wojsk czechosłowackich i zmian w strukturze oraz do uzupełnienia uzbrojenia. Doprowadziło to do tego, że wojskom tym udało się na długo opanować sytuację i nie tylko dobrze chronić magistralę transsyberyjską, ale również zapewnić jej sprawność i drożność komunikacyjną. Oddziały czechosłowackie – po wzmocnieniach swych sił przez jednostki polskie, rumuńskie, łotewskie, jugosłowiańskie i rosyjskie – zwiększyły swoje zaangażowanie i rozpoczęły okres walk w osłonie Kolei Transsyberyjskiej przeciwko partyzantce sowieckiej. Niniejszy artykuł dotyczy wspomnianych kwestii.

Summary

Reorganization and changes in the structure of the Czechoslovak troops in Russia during the fights with the Bolsheviks in Siberia (February–October 1919)

At the beginning of 1919, the Czechoslovak command and the commander of the Allied forces in Siberia, General Maurice Janin, decided to withdraw Czechoslovak troops from the anti-Soviet front. The Czechoslovak troops were directed to cover the Trans-Siberian Railway, and their task was to fight against the Soviet partisans in Siberia and to secure supplies for the troops of Admiral Aleksander Kolchak. There has also been a reorganization and changes in the structure and armaments were supplemented. This led to the fact that the Czechoslovak troops managed to take control of the situation for a long time and not only efficiently protect the Trans-Siberian Railroad, but also largely ensure its efficiency and communication capacity. Czechoslovakian troops – after reinforcement of their forces by Polish, Romanian, Latvian, Yugoslav and Russian units – increased their engagement and began a period of fighting in the protection of the Transsiberian Railway against the Soviet partisans. This article addresses these issues.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiv Ministerstva zahraničních věcí (Praha)

Pařížský archiv

fond „Sibířské archívy”

Archív B. Pavlů

Archiv Girsy.

Ústřední vojenský archiv – Vojenský historický archiv (Praha)

Ministerstvo vojenství – oddelení v Rusku

Odbočka Československé národní rady v Rusko – Vojenský odbor

Odbočka Československé národní rady v Rusko – Zdravotní odbor

Vojenská správa na Sibiři

1. čs. střelecká divize Husitská; Vojenská správa na Sibiři

Российский Государственный Военный Архив, ф. 147; ф. 1700; ф. 39722.

Źródla drukowane

Janin M., *Ma mission en Sibirie. 1918–1920*, Paris 1933.

Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář, Praha 2005.

Krejčí L., *Já se generálem nenarodil: Z písemností hlavního velitele čs. armády nejen o roce 1938*, příprava vydání M. Žižková, P. Šrámek, 1. vyd., Praha 2018.

Чешско-Словацкий (Чехословацкий) корпус 1914–1920. Документы и материалы, т. 2, *Чехословацкие легионы и Гражданская война в России 1918–1920 гг.*, ред. А. Н. Артизов, Москва 2018.

Opracowania

5. *československý střelecký pluk „Pražský“ T. G. Masaryka v boji za svobodu vlasti 1917–1920*, uspořádali Karel Kříž a Otakar Vaněk, Praha 1934.

Dělostřelecký pluk 6 „Irkutský“, K 20. výročí boje u Irkutsku Sborník prací, redigoval plk. děl. Jan Pelikán a npor. děl. Rudolf Hrdlička, Znojmo 1938.

Emmert F., *Českoslovenští legionáři za první světové války*, 1. vyd., Praha 2014.

Fidler J., *Generálové legionáři*, Brno 1999.

Fidler J., *Na čele armády. Náčelníci Hlavního štábu branné moci 1919–1939*, Praha 2005.

Fryšček M., *Ludvík Krejčí – tuřanský generál*, Brno 1999.

Hus M., *Českoslovenští legionáři 1914–1920 z města Plzně a okolních vsí*, Plzeň 2001.

Ivičič V., *Tatraci. Dějiny 7. střeleckého tatranského pluku od jeho založení do návratu do vlasti*, Praha 1924.

Juza J., *Čs. legionáři okresu Rychnov nad Kněžnou 1914–1921*, Rychnov nad Kněžnou 1998.

Kavena K., *Dějiny dělostřeleckého pluku 1 Jana Žižky z Trocnova v ruské revoluci a ve vlasti*, Praha 1937.

Kronika 2. československého pěšího pluku Jiřího z Poděbrad 1916–1920, Praha 1926.

Kronika 3. střeleckého pluku Jana Žižky z Trocnova, Praha 1927.

Kubíček A., *Hanáci v revoluci, Kronika 6. čsl. střeleckého pluku Hanáckého*, Olomouc 1928.

- Kuklí J., *Druhá republika 1938–1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha–Litomyšl 2004.
- Kvasnička J., *Československé légie v Rusku 1917–1920*, Bratislava 1963.
- Langer F., *Pamětní kniha I. střeleckého pluku Jana Husi*, Praha 1920.
- Pichlík K., Klípa B., Zabloudilová J., *Českoslovenští legionáři (1914–1920)*, Praha 1996.
- Pleský M., *Bratr generál – památce Stanislava Čečka*, Praha 1931.
- Pleský M., *Dějiny 4. střeleckého pluku Prokopa Velikého 1917–1920*, Praha 1927.
- Prašek V., *I. Jízdní Pluk „Jana Jiskry Z Brandýsa”*. *Vojenské zátiší dragounského pluku I. Jana Jiskry z Brandýsa*, Praha 1938.
- Prašek V., *Pěší pluk 11 Františka Palackého*, Praha 1938.
- Prašek V., *Historie 12. čs. střeleckého pluku „M.R.Štefánika”*, Praha 1938.
- Pražský F., *Dějiny pěšího pluku 10. Jana Sladkého Koziny*, Brno 1927.
- Sak R., *Anabáze. Drama československých legionářů v Rusku (1914–1920)*, Praha 1995.
- Šteidl F., *Československé hnutí na Rusi*, Praha 1922.
- Šteidl F., *Pěší pluk 9 Karla Havlíčka Borovského, Legionářské údobí plukovních dějin 1915–1920*, Praha 1937.
- Úderný prapor. Kronika prvního úderného praporu „sibiřských legií”*, sestavil V. Jindřich, Praha 1930.
- Urmínský I., *Letecké síly československých legií v Rusku 1918–1920*, „Historie a Vojenství” 1995, č. 4.
- Wiśniewski J., *Żony czasu wojny. „Wojenne żony” w wojskach czechosłowackich i polskich na Syberii w latach 1918–1920*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 2011, nr 19, s. 55–80.
- Wiśniewski J., *Od „Czeskiej Drużyny” do Korpusu Czechosłowackiego. Czesko-słowackie formacje wojskowe w Rosji w latach 1914–1916*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2014, R. XV (LVI), nr 4(250).
- Za svobodu. Obrázková kronika československého revolučního hnutí na Rusi 1914–1920*, Kniha 4. Díl V, O. Vaněk, hlavní spolupracovník V. Holeček, vrchní redakce R. Medek, Praha 1929.
- Купцов И. В., Буяков А. М., Юшко В. Л., *Белый генералитет на Востоке России в годы Гражданской войны. Биографический справочник*, Москва 2011.